S. Mehedinți

Introducere în Studiul Geografiei

D. S.

www.digibuc.ro

Domniei Sale
Domnului D. A. Sturza
respectuos omagiu din
partea autorului.
S. M.

INTRODUCERE

IN

STUDIUL GEOGRAFIEI

DE

S. MEHEDINŢI

BUCUREŞTI
Editura Librăriei LEON ALCALAY, Calea Victoriei, 37
1904

www.digibuc.ro

Atelierul grafic I. V. SOCECU, București
72029

www.digibuc.ro

Material geografic se adună necontenit, dar pe fie-care zi se și învechește. Spre sfîrșitul operei sale, Exposition du système du monde, *Laplace mărturiște cu oare-care părere de rĕu inferioritatea operelor de știință fățǎ de cele literare a căror valoare rĕmâne totdeauna aceeași. „Științele, zice dînsul, sunt fără hotar ca și natura; ele cresc neîncetat prin osteneala generațiilor ce se urmează, și chiar opera cea mai desăvîrșită ridicând cercetarea la înălțimi, de unde nu se mai poate coborî, face cu putință descoperiri noui și pregătește alte opere menite să o lase în umbră“.*

Aceasta e adevărat mai ales în științele descriptive. O dovadă între altele e Cosmos, *marea operă a luĭ Humboldt, care după trecere de abia o jumĕtate de veac trebue refăcută aproape pe dea-întregul; neatinse au rĕmas doară numai temeliile, adică ideia metodică, de la care a pornit acea frumoasă sintesă.*

Plecând de la aceeași constatare, acuma patru ani, când geografia a fost admisă în universitatea noastră, mi s'a părut că pe lângă adunarea materialului (cu putință de strîns chiar și de cei strĕini de geografie), o lămurire asupra architecturei luĭ era cea d'întâi datorie a unui curs nou. De aci au eșit prelegerile asupra Geografiei generale *(Atmosfera, Ocea-*

www.digibuc.ro

nul, Uscatul) și alte câteva mai speciale: asupra Metodei, *asupra* Coordinatelor *și asupra* Antropogeografiei, *menite toate să creeze, pe cât se va putea, o atmosferă de cugetare special geografică.—Tot cu acelaș gînd aŭ fost plănuite și aceste patru disertații inaugurale ca un fel de introducere mai generală spre un studiu lipsit de ori-ce tradiție la universitatea noastră.*

Sprijinite pe date științifice mai recente, le-am adunat aci la un loc. Aniĭ trec, și s'ar putea să fie interesant mai tîrziu pentru cei ce vor urmări începuturile literaturei geografice în limba noastră, să afle, în ce fel a fost înțeleasă această disciplină științifică pe la începutul secolului de față, și care anume a fost preocuparea celui d'întăi curs de geografie într'o universitate românească.

Cu cât aceste începuturi vor părea atunci mai „învechite", cu atâta mulțumirea urmașilor va fi mai mare, și de asemenea mai mare le va fi și îndemnul spre cultivarea uneĭ ramure de studiu, către care se îndreaptă azi tot interesul nostru, tocmai cu gîndul de a înlesni în această direcție progrese mai simțite pe viitor.

Ianuar, 1904

www.digibuc.ro

OBIECTUL ŞI DEFINIŢIUNEA GEOGRAFIEI

«Wir beginnen mit den Tiefen des Weltraums und der Region der fernsten Nebelflecke, stufenweise herabsteigend durch die Sternschicht, der unser Sonnensystem angehört, zu dem luft- und meerumflossenen Erdsphäroid, seiner Gestaltung, Temperatur und magnetischen Spannung, zu der Lebensfülle, welche, vom Lichte angeregt, sich an seiner Oberfläche entfaltet» [1].

Începênd un curs de geografie la universitatea noastră, vĕ mărturisesc, mĕ simt într'o situaţie nu tocmai uşoară, considerând pe deoparte, şi mai întăi, lipsa mea de obişnuinţă cu ţinerea de prelegeri la universitate, iar pe de alta considerând şi probabila D-voastră lipsă de deprindere cu nişte studiĭ, pe care majoritatea dintre domniile voastre le veţi fi părăsit de bună seamă din cei d'întăi ani ai gimnasiului.

Geografia deci ar putea să apară (cel puţin unora din auditori) ca un fel de *scientia nova;* şi ca atare, ar fi fost, cred, mai potrivit din punct de vedere practic universitar, dacă aceste prelegeri s'ar fi inaugurat sub auspiciile unui geograf cu cât se poate mai multă experienţă.

[1]) *Cosmos* I. 80, Stuttgart, 1845.

www.digibuc.ro

Dar împrejurările sînt „cum sînt": şi geografia e o disciplină ştiinţifică nouă în universitatea noastră, şi cel însărcinat cu prelegerile încearcă acuma pentru întîiaşi dată să ţină o conferinţă într'un institut de înaltă cultură. Aşa că, vě o màrturisesc, alegerea temei pentru această d'întăi prelegere mi-a fost grea, — mi s'a înfăţişat ca un adevărat cas de conştiinţă.

Mi-am pus singur întrebarea: Despre ce să fie oare vorba la început, ca nu cumva din vina conferenţiarului ştiinţa noastră să pară altceva decât ceea ce este şi trebue să fie?

Oricare ar fi fost însă împrejurările particulare acestui început de curs, mi-am dat seama iarăşi, că sînt şi alte împrejurări mai generale, şi acelea trebuiau să hotărască tema prelegerei de azi.

In adevăr, faptul că acest curs nu se poate întemeia pe nici o tradiţie în universitatea noastră, îmi impunea, mi se pare — în mod normal şi logic — nevoia unei lămuriri prealabile asupra însuşi obiectului ştiinţei noastre. Şi de aceea, oricare ar fi fost ademenirea gîndului de a alege pentru azi un subiect interesant prin el însuşi şi prin urmare interesant pentru toţi, am socotit că e mai potrivit şi mai firesc să ne ocupăm în această prelegere cu definiţiunea obiectului geografiei, — ceea ce probabil nu poate fi interesant decât pentru aceia dintre D-voastră, cari şi mai tîrziu vă veţi îndeletnici cu studiul acestei ştiinţe.

*

Geografia a fost pînă în timpurile din urmă

www.digibuc.ro

o ştiinţă descriptivă, cam în felul Botanicei şi Zoologiei, cu singura deosebire că acestea, chiar în copilăria lor, aŭ fost înviorate de priveliştea totdeauna însufleţită a naturei viĭ, pe când geografia pînă mai acum vre-o sută de ani — iar pe unele locuri poate şi mai tîrziu — a fost o disciplină seacă, rezemată pe un obositor exerciţiu al memoriei. Nume şi numere. Şi apoi iarăşi: numere şi nume. Longitudini, latitudini, nume de munţi, nume de vîrfuri de munţi, de câmpiĭ, de rîuri, mări, strimtori, capuri, insule, oraşe, popoare... cu un cuvînt, după nimerita expresie a lui Plinius, *locorum nuda nomina:* vorbe goale cu privire la locurĭ... şi atât. Goethe pînă la bătrîneţe îşi aducea aminte de geografia în versuri, pe care o învăţase în copilărie [1]). Geografia întemeiată pe prosodie! Tot aşa de baroc ca şi cum ai zice: matematică ori fisică întemeiate pe prosodie.

Din fericire cu *K. Ritter* şi *Alex. von Humboldt* şi mai ales în a doua jumătate a veacului care e pe sfîrşit, după marile lucrări ale lui *Oskar Peschel, Ferd. von Richthofen, Fr. Ratzel* şi *Ed. Suess* — aceşti din urmă trei, contimporani ai noştri — geografia a scăpat definitiv de robia vorbelor deşarte.

---

[1]) *Goethe,* Dichtung u. Wahrheit I, p. 31: „Aveam şi o geografie în versuri mnemotehnice, unde rimele cele mai nesăbuite ne intipăreau ceia ce trebuia să ţinem minte. De ex.:

Ober-Yssel, viel Morast
Macht das gute Land verhasst.

www.digibuc.ro

Asemena altor ştiinţe ale naturei, ea a încercat şi a isbutit să depăşască descrierea pasivă şi fără legătură causală a fenomenelor. Cercetând în seria timpului transformările planetei, ea a ajuns să lumineze cu ajutorul trecutului legătura dintre fenomenele actuale, ba chiar a ajuns să ne facă posibilă în oare care măsură o intuiţie a desfăşurărei lor în viitor, — ceea ce nu se poate afirma despre toate ştiinţele naturei. Cu alte vorbe, geografia, potrivit timpului, a intrat în vederile doctrinei filosofice a evoluţionismului. Aceasta e cea d'întăi mărturisire cu care ştiinţa noastră întîmpină pe cei ce-şi mai aduc aminte de vechile ei scăderi.

Ca să vedem însă întru cît geografia se supune la canoanele filosofiei evoluţioniste, şi întru cât ea este sau nu o ştiinţă în adevăratul înţeles al vorbei, să aruncăm o privire mai de aproape asupra fenomenelor, pe care le cercetează; şi în felul acesta vom face posibilă, sper, o definiţiune clară a obiectului de care ea se ocupă.

Să schiţăm pentru aceasta în câteva cuvinte istoria formărei planetei noastre.

*

Pămîntul, după ipotesa lui *Kant* [1]) şi *Laplace* [2]), este o mică parte din nebuloasa, care a dat naş-

---

[1]) *Im. Kant,* Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, 1775.

[2]) *Laplace,* Exposition du système du monde, 1843, Note VII-e.

www.digibuc.ro

tere soarelui, planetelor, sateliților și asteroizilor — într'un cuvînt: întregei familiĭ de astri, ce compun sistemul nostru solar.

Cum va fi fost materia în starea ei haotică, ne este greu să ne închipuim; presupunem că era împrăştiată în spaţiu sub forma de părticele foarte fine, mișcându-se cu iuţeli și direcţiĭ deosebite... și că de la o vreme, în jurul unor puncte de concentrare, părticelele acelea au început a se aduna, apoi strîngîndu-se necontenit tot mai aproape, o parte a mișcărei s'a prefăcut în căldură, și astfel s'a ivit din haos prima *licărire de lumină*.

Cu cât concentrarea creştea, cu atâta a crescut lumina, și în acelaș timp, încetul pe încetul, întreaga masă a nebuloasei a prins a se învîrti în jurul ei din ce în ce mai iute, devenind din ce în ce mai luminoasă. (După oarecare probabilitate de calcul, aceasta s'ar fi întîmplat cam cu cinci milioane de secole în urmă). — Și învîrtindu-se astfel tot mai repede, pe lîngă puterea, care atrăgea atomele spre centrul nebuloasei, a început a se manifesta o nouă putere, căutând să le depărteze pe unele de centru; iar resultatul acestei forțe centrifugale a fost formarea unui inel de materie incandescentă la periferie, și în cele din urmă deslipirea lui de corpul rotunzit al nebuloasei. Crescênd apoi din nou și condensarea și iuţeala, s'a desprins un al doilea inel, apoi altul și altele, pînă ce s'au format toate inelele din a căror fărîmare, prin o nouă concentrare a materiei din fiecare inel, s'au născut rînd pe rînd toate *planetele*

www.digibuc.ro

surori. Dar, cum și ele au început a imita mișcările nebuloasei, s'au născut și din ele niște inele mai mici, care s'au fărîmat earăși, și din concentrarea acestor fragmente ies *sateliții* — cei din urmă născuți [1]). Iar in mijloc, ca ultim rest al nebuloasei, a rămas soarele pe care îl mai vedem și azi tot aprins [2]).

Ce s'a întîmplat acum cu pămîntul nostru după deslipirea lui de soare?

La început el forma pentru sine un mic soare răspîndind în spațiu o frumoasă lumină *albă*. Și dacă cineva din alte lumi ar fi putut privi spectrul dat de lumina razelor sale, l'ar fi găsit bogat în fâșiĭ violete, cum sînt azi spectrele dobîndite din lumina tuturor sorilor tineri adică mai a tuturor stelelor ce se văd cu ochii liberi.

Perzênd însă prin radiare o parte din căldură, dela o vreme a devenit mai puțin strălucitor, căci scoborîrea temperaturei a permis atomelor de minerale să se adune sub forma de aburi; și

---

1) *Wolf*, Les hypothèses cosmogoniques 1886. — Vezi modificările aduse ipotesei lui Kant și Laplace de *Kirkwood*, *Trowbridge*, *Newcomb și Faye*, p. 32, 62.

2) Aceasta firește este o ipotesă numai. Laplace însuși o prezintă cu neîncrederea pe care trebue să o inspire tot ce nu e un resultat de observare ori calcul, (p. 450, op. cit). Totuși, experiența lui *Plateau* (o picătură de uleiu, care învîrtită în apă se turtește, formează un inel, iar acesta se rupe și dă naștere la sfere mici continuând mișcarea împrejurul celei din mijloc), pare un fel de verificare empirică a ipotesei lui Kant și Laplace.

www.digibuc.ro

atunci pămîntul-soare a început a se *îngălbeni*, căpătând pe încetul culoarea portocalie, pe care o are azi soarele central. Răcindu-se apoi şi mai mult şi sporind treptat condensarea materiei, afinităţile chimice au început să-şi manifeste puterea strîngînd în combinaţiĭ anumite ceea ce fusese pînă atunci împrăştiat fără ordine în masa chaotică a micului soare; iar el, care din alb ajunsese galben, devine acum *roş*, îşi pierde lumina,— cum i se întîmplă uneori soarelui nostru pe timp de earnă, când se arată prin neguri ca un disc roş sau foarte palid. In fine, răcindu-se mereu, a slăbit şi lumina tot maĭ mult, pînă când în cele din urmă soarele pămîntesc sau pămîntul-soare s'a stins de tot, s'a *înegrit*, rămînênd să fie luminat când pe o parte când pe alta de lumina soarelui central sau a altor sori mai depărtaţi precum şi de lumina împrumutată a lunei, pe care chiar o negură uşoară o împedică să mai ajungă pînă pe faţa acestui astru stins şi răcit.

Aceasta ar fi în cîteva cuvinte istoria străveche a planetei noastre.

Şi acum — adecă, acum un milion de secole, după *Thomson* [1]) — începe în cuprinsul planetei stinse o perioadă de diferenţiare, care o face interesantă şi pentru geografie.

Căci ajungênd la o răcire ceva mai conside-

---

[1]) *W. Thomson* (Lord Kelvin), Conférences scientifiques, 1893, p. 237. Vezi şi *Tornquist*, Neuere Beobachtungen über das geologische Alter der Erde in Pet. Mitteilungen, 1901, p. 70.

www.digibuc.ro

rabilă, globul astrului stins a început a prinde o coajă. Ce fel a fost această coajă, ne putem închipui cu oarecare aproximație observând lavele, care se răcesc astăzi: se face o peliță, se îngroașă, apoi se rupe; lava umple iarăși golurile, se întărește din nou și astfel se formează un înveliș solid, sub care lava rămîne încă mult timp în stare fluidă.

Tot astfel învelișul solid, care s'a format împrejurul pămîntului, s'a răcit, s'a îngroșat pe încetul, s'a rupt; bucățile, unele s'au ridicat, altele s'au cufundat, și în cele din urmă au ajuns să se echilibreze făcênd o coajă tare, petroasă, pe care o numim *litosferă* [1]). E însă așa de lung timpul, de când s'a întîmplat acest fenomen al întăririi scoarței, și au fost așa de dese sbuciumările ei de atunci încoace, încât nu e nicăeri un singur punct pe fața globului, unde să poți afirma cu siguranță: iată aici este un fragment păstrat neatins tocmai din cea d'întai coajă a planetei.

Destul că această scoarță întărindu-se și răcindu-se mereu, apele, cari rătăceau în chip de abur, s'au putut coborî pe ea, dând naștere astfel unui al doilea înveliș, lichid, pe care îl numim *hidrosferă*. Și atunci a rămas deasupra învelișul fin al *atmosferei*, compus din materia gazoasă ale cărei molecule au o slabă putere de coesiune. S'a întîmplat, cu alte cuvinte, în toată masa planetei un proces de diferențiare prin s e g r e g a ț i e potrivit

---

[1]) λίθος = peatră.

www.digibuc.ro

stării fizice a materiei: de o parte s'a adunat materia grea şi s'a învelit într'o coajă solidă; mai sus a rămas pătura mai uşoară a apelor; şi tocmai sus, învelişul de tot uşor al gazurilor.

In sfîrşit, de la o vreme — ce mici sînt măsurile noastre faţă de marile evenimente cosmice! — dela o vreme, care pentru noi se pierde în depărtări ce dau iluzia eternităţii, la cele trei învelişuri s'a adaos un al patrulea: al plantelor şi animalelor, un adevărat vestmînt pestriţ, care a acoperit întreaga planetă, şi schimbîndu-se necontenit în cursul vremurilor i-a dat tot alte înfăţişări până la ceea pe care o vedem în *biosfera* de astăzi.

Această diferenţiare a pămîntului în patru învelişuri e faptul capital, de care se interesează geografia, de oarece toată evoluţia mai departe a planetei considerată ca *organism cosmic*, atîrnă în mod nemijlocit de raportul cantitativ şi calitativ al acestor învelişuri sferoidale.

Tot cursul de geografie va fi o verificare constantă a acestei afirmări. Iată totuşi câteva exemple de pe acum.

Unul cu privire la litosferă: Să se ridice sau să se cufunde într'un singur loc învelişul pietros al planetei, şi vom avea îndată în acel ţinut o schimbare corelativă în toate celelalte sfere. Să presupunem că aci, aproape de oraşul unde ne aflăm, s'ar ridica prin vreo minune un munte de câteva mii de metri. Indată: alta ar fi cantitatea de *ape* ce s'ar opri lîngă oraşul nostru;

www.digibuc.ro

altfel ar curge această apă; alta ar fi starea *atmosferei* cu privire la umezeală, la temperatură şi chiar cu privire la compoziţia amestecului *gazurilor* şi la dinamica lor (vînturile); alta ar fi în fine şi *biosfera:* în loc de vegetaţia mediocră, pe care o vedem în jurul capitalei noastre, am avea o frumoasă pădure de coniferi sau poate chiar şi toate zonele de vegetaţie ale Alpilor. Intr'un cuvînt, acest mic ţinut al planetei ar avea cu desăvîrşire altă înfăţişare.

Sau să piară de pildă o parte a hidrosferii. Să zicem marea noastră Neagră. Indată: schimbare inevitabilă în toate celelalte învelişuri. *Fundul*, astăzi neted din pricina sedimentelor, rămînênd în faţa aerului şi ploilor ar fi în câte-va zile pe cale de a se diferenţia. In loc de *aerul* de azi— atmosfera obişnuită din largul mărilor — am avea un aer ca cel de pe continente, cu altă umezeală altă temperatură, alt grad de puritate. Şi învelişul *organic*, plantele şi animalele, în locul cuprins acum de apele acestei mări ar fi altele. — Azi în deosebire de alte mări (veţi vedea mai tîrziu pentru ce) în marea noastră vieţuitoarele nu pot trăi decât în pătura de apă din faţă [1]) şi anume pînă la 180 m. adîncime. Dedesubtul acestei mări vii este o mare moartă, lipsită cu desăvîrşire de viaţă. Când apa ar dispărea, evident, biosfera s'ar întinde iarăş peste fundul acestei mări părăsite. Cu

---

[1]) *Revue scientifique*, 1897, II, p. 598.

www.digibuc.ro

alte vorbe, iarăș, de azi pe mîine, toată înfățișarea planetei în acest ținut învecinat ar fi cu desăvîrșire deosebită.

Alt exemplu — acesta privitor la atmosferă. Să înceteze numai cîtva timp alizeul de NE, una din causele principale de care atîrnă seceta Saharei. Imediat: *dunele* s'ar statornici, *rîurile* ar crește, iar umezeala chemând *plantele* și *animalele* ar înveseli pustia atât de tristă astăzi.

In fine, să presupunem că ar pieri undeva întreg învelișul organic: să stărpim pentru câțiva ani toată vegetația unei țări, și îndată vom avea: un alt regim *hidrografic*, altă stare *atmosferci* și altă înfățișare a scoarței solide adică a *litosferii* din acel ținut.—E de ajuns puțină atenție și relațiunea saŭ mai bine, *corelațiunea acestor patru învelișuri* devine un fapt evident pentru ori și cine.

*

Și acuma o mică parantesă.

Dacă diferențiarea aceasta a materiei planetare în patru sfere e faptul capital, de care se leagă interesul geografiei — și cum veți vedea îndată și definițiunea ei —, o legitimă curiositate ne îndeamnă să ne întrebăm: Nu cumva planeta noastră pe lîngă aceste învelișuri va mai căpăta și altele? Nu cumva procesul de diferențiare al materiei cosmice izolată în pămînt va merge și mai departe?

La această întrebare răspundem în modul următor:

www.digibuc.ro

Intru cât e vorba să judecăm după analogia celor constatate în alte corpuri cerești, e probabil că o diferențiare mai departe nu se va întîmpla, și că de bună seamă, în ce privește segregația materiei în învelișuri deosebite, planeta și-a atins de mult maturitatea sa.

Fiecare învěliș în parte se mai poate încă diferenția.

Litosfera ar putea să formeze alte *continente*, alți *munți*, alte *peninsule*, etc., iar pe cele de azi să le piardă sau să le schimbe.

Hidrosfera poate să se împartă în chip de alte *mări*, alte *rîuri*, alte *lacuri*, alte *isvoare*, alți *ghețari*... modificând sau pierzênd pe cele actuale.

Atmosfera, de asemenea va putea să-și schimbe compoziția și desimea ei relativă, dând naștere la alte mișcări de echilibru sau alte *vînturi*.

In fine, biosfera poate să piardă unele *specii* și să cîștige altele noui, cu altă distribuire pe fața pămîntului. Dar, să se nască din corpul planetei o altă sferă materială, cu o stare fizică deosebită de a acestor patru pomenite pînă aci, — aceasta ne este greu să ne închipuim.

Mai întăi știm prin analiza spectrală că materia e aceiași sau aproape aceiași în toate corpurile cerești. Al doilea, telescopul — atât cât ne ajută să privim în univers — nu ne înștiințează, că vreun corp ceresc ar fi trecut undeva peste stadiul de diferențiare al planetei noastre. In adevěr, o litosferă bine caracterisată se vede în câteva

www.digibuc.ro

planete vecine şi mai ales în satelitul nostru, *Luna*. O hidrosferă se vede bine în *Venus*[1]) şi în *Marte*[2]) ai căror poli sînt îngheţaţi ca şi ai pămîntului; atmosfera e bine constată şi în planelele superioare. Ba chiar şi o biosferă pare a exista în Marte [3]). Când apa mării se retrage, malul înverzeşte, ceea ce ar fi poate un analogon al vegetaţiei noastre. Dar încă o sferă pe lîngă aceste patru nu se mai vede nicăeri.

Dacă însă e foarte probabil ca o a cincea sferă să nu se mai adaoge la cele patru, e şi mai probabil că acestea nu vor rămînea câte sunt, ci se vor pierde cu vremea; că prin urmare planeta noastră se va desorganiza, străbătênd în mod descendent alte faze spre o simplificare tot mai mare. O singură privire în familia soarelui nostru, şi încă nu departe, ne dovedeşte aceasta aproape neîndoios.

Luna, tovarăşul pămîntului, e un astru mort. Aer de loc saŭ aproape de loc [4]). Apa lipseşte cu desăvîrşire, — deşi unele fotografii par a ne arăta urma unor vaduri seci. Scoarţa saŭ litosfera e liniştită (moartă şi ea), cu toate că numai pe partea întoarsă spre noi ea are peste 100.000 de

---

1) *St. Meunier*, La géologie comparée, 1895, p. 116.

2) *C. Flammarion*, La planète Mars, 1892, p. 278, 279. 281, 307, 399, ş. a.

3) *Bull. de la soc. astronomique de France*, 1898, p. 427.

4) *Comstock* observând apropierea stelelor de discul lunei a găsit diferenţe de timp din causa refracţiunei, care indică şi în lună o atmosferă foarte rară;—de vreo 5000 de ori mai rară decât a noastră. Cf. *Bull. de la soc. astronomique*, 1899, p. 135.

www.digibuc.ro

conuri vulcanice. Ce intensă trebue să fi fost o dată activitatea vulcanică pe acest astru de 50 de ori mai mic decât pămîntul! Azi, repaos complect.

Cât despre plante și animale, nici un semn.[1])

Astfel stând lucrul, e destul să privim în Cosmos numai la acest astru vecin, și o evoluție regresivă a planetei noastre ne apare ca ceva foarte posibil; iar dacă cercetăm cu luare aminte cele ce se petrec pe fața pămîntului, această evoluție regresivă — spre moarte — ni se înfățișează chiar ca ceva foarte probabil.

În adevăr, dacă considerăm mai întăi de toate hidrosfera, vedem că ea este expusă peirei, deoarece apa pătrunde necontenit în scoarța pămîntului; iar aceasta probabil că se îngroaşe necontenit, și totuși nu-i nici o adîncime din cele cunoscute pînă azi, unde să nu se fi găsit litosfera umezită de apă. Iar cât privește fața Pămîntului, aci apa intră în fel de fel de combinațiuni, așa că zi cu zi o parte din elementul lichid ese pe încetul din circulație, devine un capital pierdut pentru hidrosferă.[2]) — E drept, vulcanii compensează în parte aceste pierderi, trimițênd necontenit aburi la suprafața planetei; dar activitatea vulcanică pare a fi în descreștere și ne putem lesne închipui, că

---

[1]) *Revue scientifique,* 1903, p. 343. *Pickering* afirmă totuși că ar fi zăpadă în lună și chiar organisme. Cf. *La nature,* 1902, II, p. 15 și 300.

[2]) *Ratzel,* die Erde, 1902, II, 28, 496.

www.digibuc.ro

dela o vreme lipsind compensaţia pentru pierderile învălişului lichid, acesta va dispărea, oricât de considerabilă ni se pare nouă a fi apa mărilor şi a oceanelor contemporane.

Şi dacă ne ridicăm privirile spre atmosferă, vedem şi aici acelaşi mers progresiv spre împuţinare. Gazurile cari compun amestecul atmosferiĭ pot intra — şi de fapt intră — în combinaţiuni cari le fixează sub formă solidă, eliminându-le din circulaţie. Mai ales se pierde lesne preţiosul oxigen. După calculele făcute mai de curînd[1]) *oxigenul* prins în scoarţă e de 12 000 de ori mai mult decât cel ce a rămas în atmosferă, chiar dacă am admite că litosfera nu are o grosime mai mare de 27 k.[2]) Şi de asemenea foarte lesne se pierde nu mai puţin preţiosul *acid carbonic*. Orice copac îngropat în pămînt, orice coral căzut în fundul măriĭ, orice carapace calcaroasă, orice schelet acoperit de sedimentele apelor ... înseamnă o parte de acid carbonic prinsă în scoarţa solidă. Iar de curînd s'a găsit mijlocul de a se consuma şi *azotul* atmosferei, care pînă acuma era indiferent „economiceşte“.[3])

Nu-i vorbă, vulcaniĭ prin emanaţiunile lor gazoase dau şi atmosferiĭ o serioasă compensare, cât

---

[1]) *Stoney*, Die Umschau. III, 1899, p, 833.

[2]) Uniĭ admit grosimea de 1560 km. Cf. *Brückner*, Allg. Erdkunde, II, p. 100.

[3]) *La nature*, 1902, II, p. 237. O companie „Athmospheric Product Company“ a instalat o uzină lîngă Niagara pentru a prinde azotul atmosferei în interesul agriculturei.

www.digibuc.ro

timp activitatea lor va mai dura; dar se poate prevedea și aici un sfîrșit[1]).

Iar cât privește biosfera, adică învelișul plantelor și animalelor, se înțelege dela sine, ea va scădea proporțional cu scăderea apei și a aerului pentru a pieri înainte de dispariția lor desăvîrșită — poate mai întâi din causa lipsei de căldură, căci de aer unele organisme inferioare (anaerobiĭ) se pot dispensa.

Va rămînea deci numai litosfera, din ce în ce mai groasă, din ce în ce mai amorțită. Prăbușiri și încrețituri, din cari să se nască munți și văi, nu vor mai fi posibile. Asperitățile de azi ale scoarței vor fi până atunci cărate de apă și de vînt spre fundul mărilor. În fiecare ciclu de 12 mileniĭ, întreaga suprafață a uscatului scade cu un metru, căci în fie-care an rîurile duc spre basinul mărilor un volum de 10 kc.[2]); așa că scoarța atât de diferențiată, azi va fi netezită cu desăvîrșire, după ce mai întâi pamîntul va trece prin faza actuală a vecinului nostru Marte, al cărui aer rar și ale cărui continente tocite sînt un semn de vădită îmbătrînire.

Și în sfirșit, ajunsă în adînci bătrînețe, planeta noastră, când îi va veni rîndul, va cădea ca și celelalte în soare, pentru ca materia cosmică imobilizată în pămînt, aprinzîndu-se din nou, să

---

[1]) *St. Meunier*, op. cit., p. 233.

[2]) *Penck*, Morphologie der Erdoberfläche, I, p. 381 și *F. Toula*, Die Entstehung der Kalksteine, 1891, p. 10.

www.digibuc.ro

înceapă iarăşi acelaşi ciclu de forme, căci în eternitatea timpului şi imensitatea spaţiului ea e în veşnică prefacere *„şi un soare dacă piere în cer, se naşte iarăşi soare“*.

Oricare ar fi însă adevărul ultim cu privire la aceste depărtate schimbări, cele înşirate până aci ne dau dreptul să considerăm planeta noastră ca un adevărat *organism*, care a avut un *început*, *o desvoltare progresivă prin diferenţiare*, şi care probabil tinde după analogia altor individe cosmice *spre o desagregare şi o simplificare iarăşi progresivă.*

*

Şi atunci: de oarece înfăţişarea planetei într'un moment dat, atîrnă de treapta de evoluţie a fie-căruia din învelişurile sale; şi de oarece viaţa planetei în genere nu e altceva decât transformarea treptată şi treptat corelativă a acestor învelişuri, (care, dacă se schimbă unul, cu necesitate trebue să se schimbe şi celelalte), mi se pare, că în loc de a defini ştiinţa noastră afirmând că geografia e „ştiinţa pămîntului“ — ceea ce în realitate nu-i decât o definiţie verbală foarte vagă — e mult mai comprehensiv şi mai aproape de o vedere filosofică asupra fenomenelor naturei, dacă am defini-o ast-fel: *Geografia e ştiinţa evoluţiunei pămîntuluĭ considerat în relaţiunea reciprocă a celor patru învelişuri atât din punctul de vedere static cât şi din punctul de vedere dinamic.*

Şi totuşi nici atîta nu-i de ajuns. Căci se naşte întrebarea: nu cumva mai sînt şi alte ştiinţe,

www.digibuc.ro

care să se ocupe de aceste învelișuri ale planetei? Bunăoară învelișul organic, al plantelor și animalelor, nu este el studiat în botanica și zoologia despre care pomeneam la început? Și atunci, de ce să-l mai studieze și geografia?

Vom încerca într'una din prelegerile viitoare, să stabilim: care și unde este granița dintre știința noastră și științele învecinate. Pentru azi va fi de ajuns, cred, să indicăm unde e limita dintre geografie și științele descriptive, care se ocupă de învelișul organic. Și astfel vom vedea ce trebue să mai adaogăm spre a completa și precisa mai bine definițiunea noastră.

Fără îndoeală, de plante și de animale se ocupă mai întîiu de toate botanica și zoologia, — acestea sînt științele speciale. Dar nici una nici alta nu se ocupă de învălișul organic al planetei.

În adevĕr, ce-l interesează și ce atrage luarea aminte a botanistului, când cercetează plantele? Se înțelege, individul. Din fie-care varietate vegetală lui nu-i trebue decât un exemplar, și toată știința sa poate fi constituită. — Dacă undeva, într'o grădină botanică, ne-am închipui realisate toate condițiunile atmosferice, care ar permite tuturor plantelor să trăească la un loc, începênd cu cele din clima equatorială și sfîrșind cu speciile care trăesc pe zapada și ghețurile polare, evident toată lumea botanistului s'ar putea mărgini între zidurile acelei minunate grădini botanice.

Nu tot așa e și cu geografia plantelor. Pe

www.digibuc.ro

geograf nu-l mai interesează individul, ci totalitatea individelor vegetale; nu-l mai interesează *varietatea, specia, genul, familia,* ci-l interesează numai masa plantelor ca *înveliş organic* şi felul cum acest înveliş e distribuit pe glob. Un exemplu: Sub equator, pe insule, ca şi pe continente (în Brasilia şi Congo), scoarţa pămîntului e acoperită de păduri foarte întinse.—Ce problemă îşi pune botanistul în faţa acestor păduri equatoriale? El se întreabă numai atât: câte specii sau câte exemplare de plante specific deosebite se găsesc acolo. Şi, dacă întîmplător le-ar afla pe toate înşirate la marginea acelor păduri, tot restul îi rămîne indiferent. — Nu-i tot acelaş cas cu geograful. Altceva se întreabă el: *De ce acolo e o pădure, adecă o îngrămădire la un loc a plantelor mari,* şi de ce, după ce treci peste un anumit grad spre nord sau spre sud, deodată pădurea încetează, iar faţa pămîntului e acoperită numai de ierburi, care în deosebire de copaci, îşi trăesc toată viaţa lor în scurtul timp al unei veri? De ce această caracteristică grupare de plante, care dă la două ţinuturi vecine o înfăţişare aşa de deosebită şi crează omului şi altor animale condiţiunĭ de traiu atît de felurite? Aceasta este întrebarea geografului; şi pentru a o deslega, adecă pentru a găsi condiţiunile fisice care aŭ determinat o astfel de distribuire a plantelor în *„formaţii vegetale“* deosebite, el trebue să ţină mai întâi seamă de toată masa acestor plante, fără să întrebe câte şi care sînt speciile ce o compun. El nu va cerceta prin urmare varietăţile, speciile,

www.digibuc.ro

genurile, ci va studia formațiile vegetale: *pădurea, stepa, savana, tundra*, etc. Și de aceea, pe când botanistul s'ar putea mărgini la nevoe între zidurile unei grădini ca acea despre care vorbiam, geograful trebue să țină seamă pentru știința sa de *toată* fața planetei, pentru a vedea care sînt grupările învelișului vegetal și ce fel au variat ele *în spațiu* și pentru ce.

Dar să nu anticipăm asupra cestiunilor din prelegerile viitoare. Sînt destule, socot, aceste câteva cuvinte spre a vĕ face să vedeți ce însemnătate covîrșitoare au pentru geografie considerațiile privitoare la *masa materiei* planetare din fiecare înveliș și la distribuirea ei în spațiu.

Si atunci, e lesne de înțeles că definițiunea dată adineaori științei noastre va avea formularea ei complectă, numai dacă coprinde și accentuează acest punct de vedere special geografic al *masei*. Vom zice prin urmare: *geografia este știința pământului considerat în relația reciprocă a maselor celor patru învelișuri atât din punctul de vedere static* (al distribuirei în spațiu) *cât și din punctul de vedere dinamic* (al transformărei în timp).

Astfel stând cestiunea, vom împărți toate problemele privitoare la geografia generală odată pentru totdeauna în patru mari capitole. Unul se va ocupa cu atmosfera; altul cu hidrosfera; al treilea cu litosfera, și cel din urmă cu biosfera. Iar în fie-care din aceste mari divisiuni ale obiectului geografiei, vom avea de studiat învelișul res-

www.digibuc.ro

pectiv mai întâi din punct de vedere static, apoi din punct de vedere dinamic.

Aşa, la atmosferă vom cerceta mai întâi dimensiunile ei, composiţia amestecului gazos, distribuirea fiecărui gaz în sens vertical, stratificarea întregului înveliş după înălţime şi împărţirea în sens orizontal (cu privire la maxima şi minima). Iar când această cercetare va fi gata, vom trece la dinamica atmosferei; ne vom întreba în ce chip, pentru care cause, şi după care legi se mişcă atmosfera, cu alte cuvinte, vom studia sistemele vînturilor.

La hidrosferă vom urma aceeaşi cale; întâi vom considera învelişul lichid din punctul de vedere static: al distribuirei apei în mări, lacuri, rîuri, omăt, gheţari, etc.; apoi vom face un pas mai departe şi vom examina, cum se mişcă apa în curenţiĭ mărei, în rîuri, gheţari, ploi, neguri şi vom căuta legile după care se împlineşte această circulaţie neodihnită între ocean şi părţile uscate ale litosferei.

La această din urmă vom păstra aceiaşi normă. Unele cestiuni vor fi privitoare la statică (distribuirea în sens orizontal: continente, peninsule, insule, apoi în sens vertical: câmpii, dealuri, munţi, podişuri, văi, etc.); şi când aceste forme vor fi clasificate din punct de vedere pur morfologic, vom trece la dinamica litosferei şi ne vom întreba: cum se mişcă, şi mai ales cum s'a mişcat coaja globului de a produs munţiĭ, văile, insulele şi prăbuşirile (în care s'a adunat apa mărilor) şi toate

www.digibuc.ro

formele plastice, pe care le întimpinăm pe fața uscatului sau în fundul oceanului.

În fine, ajungênd la biosferă vom cerceta întinderea formațiilor vegetale ori animale — o rasă, un popor, un stat e o formație animală — şi apoi ne vom întreba: cum s'au născut, cum s'au întins, cum s'au restrîns aceste formații în spațiul geografic și care sînt causele unor astfel de schimbări.

Și când toate aceste probleme vor fi limpezite, atâta cât ne vor permite mijloacele noastre de cercetare, veți cîștiga o vedere sintetică asupra organisărei întregei planete şi veți admite fără metaforă, că pămîntul nostru are o viață a sa proprie; că împreună cu noi și chiar prin noi el trăeşte o viață nemăsurat mai complicată decât a oricărei individualități lesne trecătoare. Iar mai târziu, când veți urmări complexitatea crescândă şi ca *composiție,* și ca *formă,* și ca *mişcări* începênd cu atmosfera şi sfîrșind cu biosfera, acei dintre D-voastră cari veți avea ocasiunea să vă familiarizați mai de aproape cu minunata perspectivă, pe care o dă asupra cunoștințelor omenești ierarhia ştiințelor stabilită de Aug. Comte, veți avea o privire neaşteptat de limpede asupra vieței individului cosmic, de care ne vom ocupa.

Acesta este obiectul științei noastre, şi singur felul acesta de a înțelege şi defini geografia ne poate da dreptul de a-i alătura frumosul epitet, pe care Humboldt mai acum vre-o 50 de

www.digibuc.ro

ani l-a pus în fruntea marei sale opere, numind-o cu un cuvînt grecesc *Cosmos*, care înseamnă *podoabă* și *ordine*. Căci astfel concepută, geografia va putea prin studiul planetei noastre — singurul corp ceresc mai lesne de cercetat — să devină pentru noi un fel de cheie spre a înțelege măcar prin analogie viața altor corpuri cerești, începênd cu cele mai apropiate din familia noastră planetară și sfîrșind cu cele ce staŭ departe pierdute în imensitatea spațiului cosmic.

Acesta e în câteva cuvinte obiectul de studiŭ cu care se vor îndeletnici cei ce vor profesa de pe această catedră.

*

Deprinși însă a privi geografia ca o disciplină educativă, cum e în deosebi istoria patriei și studiul limbei materne, vĕ veți mira poate, că în conferința cea dintăi, cel ce începe aceste prelegeri geografice n'a găsit încă prilejul, să vĕ pomenească ceva măcar cu privire la studiul acelei părți de pămînt, de care este legată viața istorică a neamului din care facem cu toții parte!

Nu e nici locul, nici timpul să înșir pînă în amănunțimi toate categoriile de probleme, pe care știința noastră le urmăreștc cu privire la biosferă; și aceasta cu atâta mai mult, cu cât înadins am lăsat la o parte — pentru a-i da mai tîrziŭ relieful cuvenit — problema relației dintre om și pămînt, care ea singură cuprinde aproape jumătate din întreaga literatură geografică.

www.digibuc.ro

Țin totuși să vĕ declar dela început, că într'un veac ca al nostru, când istoria a devenit universală în plinul ințeles al cuvîntului; când ceea ce se întîmplă peste mări și peste țări: în China, Japonia, în Africa, în Australia și în depărtata Americă interesează zi cu zi viața fiecărui popor din Europa; într'un atare secol, când istoria ajungênd universală a devenit în acelaș timp *intensiv geografică,* este firesc că știința noastră și în țară la noi, ca și aiurea, în alte universități, va trebui pe lîngă problemele generale geografice să caute a lămuri și probleme mai mărginite; și prin urmare ea se va ocupa cu deosebită luare aminte și de cele privitoare la evoluția neamului nostru în legătură cu ținutul planetei, pe care îl locuim.

Și aceasta nu doară din punct de vedere național-egoist, ci din considerațiĭ culturale de o înaltă valoare științifică.

Căci, dacă în adevăr trebue să credem în generalisările filosofiei evoluționiste, oricine zice progres, acela trebue să zică numai decât: *diferențiare.* Fără diferențiare, adecă fără specialisarea organelor și a funcțiunilor, e imposibil progresul și nici nu poate fi altfel. — Ideia vĕ este familiară de la cursurile de filosofie asupra evoluționismului.

Și dacă astfel stă lucrul, înțelegeți bine, că acela care înlesnește și asigură individualisarea unui popor, diferențiarea lui de celelalte, acela, prin chiar această diferențiare, asigură continuitatea progresului, mersul înainte al civilisației ome-

www.digibuc.ro

nești. Căci fiecare popor bine diferențiat, cu un caracter național răspicat, are aplecări a parte și deci menirea sa *specială* ca representând o nouă posibilitate de cultură.

De aceia, de câte ori un popor se primejduește, totdeauna poate rămînea bănueala, dacă nu cumva o mare misiune istorică a rămas neîmplinită, și dacă din această causă, civilisația n'a rămas cumva săracă de o nuanță, care era să fie, dar care nu va mai fi niciodată. — Căci după cum o specie vegetală ori animală, pierdută, nu se mai crează din noŭ, de asemenea și o varietate etnică avênd calitățile sale specific deosebite, când se pierde, pierdută rămîne pentru totdeauna, pierdută rămîne pentru civilisație.

Iată de ce, din punct de vedere, nu practic, ci abstract științific, mi se pare, că pentru orice om de știință, problema cea mai înaltă cu privire la înaintarea civilisației este să-și dea toată măsura puterilor sale în sfera științei sale, pentru ca să asigure continuitatea apoi un maximum de desvoltare a varietăței etnice din care face parte. — Și aceasta nu cu liniștea academică a celui ce privește nepăsător pe deasupra veacurilor, ci cu mare luare aminte și în fiecare moment. Căci, după cum zicea *Hegel,* și după cum trebue să bănuească orice om de știință, care meditează asupra probabilităților istorice, fiecare popor are un *singur* moment istoric[1]), care este momentul *luĭ*... Acesta

[1]) *Hegel,* Philosophie de l'esprit, 1869, II, LXV, LXX, 420.

www.digibuc.ro

odată trecut, dacă misiunea acelui popor n'a fost împlinită, neîmplinită rămîne pentru totdeauna; căci în evoluția unui neam ca și în viața unui individ e un moment numai — și nici nu poate fi altfel — când toate sînt mai potrivite decât ori și când înainte și decât orĭ și când după aceea, pentru ca poporul ca și individul să atingă perfecțiunea cea înaltă, cea mai înaltă putere, cea mai înaltă manifestare de energie. Iar fatalitatea istorică, isvorită din legile fisice ale planetei, nu așteaptă niciodată pe cei zăbavnici și nedumeriți.

Eată pentruce, ca o candelă totdeauna aprinsă, meditația liniștită a omului de știință înlocuind inconștiența și aiureala plebei nepolitice ca și a celei politice, trebue să vegheze la interesele superioare ale civilisației, îngrijind și desvoltând pas cu pas germeniĭ de progres specific săditi în poporul din care face parte.

Prin urmare, după puterea ei, în sfera ei, geografia în noul curs care începe azi se va ocupa cu o serioasă luare aminte și de problemele privitoare la pămîntul și la neamul romînesc din toate *Țările romănești.* Iar ca cestiune de metodă vom căuta să cunoaștem faptele în toată realitatea lor concretă, ținêndu-ne de o potrivă departe atât de încrederea naivă a celor ce aŭ afirmat acum vre-o 50 de ani cu ochiĭ închiși că „Romînul nu piere“, cât și de scepticismul acelora, care din nevoe de eleganță logică și din slăbiciuni pentru finețe de argumentare înconjoară orice afirmare cu nenu-

www.digibuc.ro

mărate reserve, pînă ce seacă şi în ei şi în alţiĭ isvorul energiei şi credinţa în viitor.

*

Şi acuma, încheind cea dintăi prelegere de geografie în universitatea noastră, vě rog să-mi îngăduiţi încă un minut pentru îndeplinirea unei datorii personale: sufleteşte mi-e cu neputinţă să nu pomenesc măcar în câteva cuvinte ceva şi despre împrejurările, în care s'a pregătit înfiinţarea acestei catedre.

Sînt acum opt ani, de când, în acelaşi timp, după câte îmi aduc aminte, şi universitatea şi societatea noastră de geografie aŭ socotit că a venit vremea ca studiile geografice să fie întroduse în programul învăţămîntului superior, pentru ca şi universitatea noastră să urmeze pilda altor instituţiĭ similare din străinătate.

Presenţa aici a câtorva din domniĭ membri ai comitetului societăţei geografice îmi reaminteşte o mare şi grea datorie de recunoştinţă, pe care numai activitatea ştiinţifică a celui ce începe azi prelegerile, rămîne să cerce a o plăti în forma cuvenită, la timpul şi locul cuvenit. Azi îi rog pe domniĭ membri, cari aŭ avut bunăvoinţa să fie de faţă la inaugurarea acestui curs, să primească expresiunea adîncilor mele mulţumiri. In deosebi sînt dator, să aduc mulţumirile mele domnului G. Lahovari, secretarul societăţei, care în totdeauna cu multă bunăvoinţă mi-a stat gata de ajutor şi

www.digibuc.ro

care multă vreme a representat pentru mine întreaga societate geografică.

Aici, în universitate, mulțumirile mele pline de cea mai adîncă recunoștință se îndreaptă mai întăi de toate către D-l profesor Titu Maiorescu. — Cu o neadormită bunăvoință și un neînduplecat optimism, Domnia sa, ca îndreptător al culturei noastre românești, m'a încurajat în tot timpul studiilor, așteptând ca și geografia la rîndul ei să contribue cu ceva nu numai la desvoltarea culturei noastre în genere, dar în același timp să pună în relief și ceea ce e specific românesc, când va veni vorba despre Țările locuite de Români.

Ca o lumină depărtată dar totdeauna egală cu sine însăși, sfatul D-sale m'a urmărit în alte universități ani și ani de zile, iar disciplina filosofică, pe care am cîștigat-o în această universitate, mi-a fost întîiul fir conducător în haosul de amănunte al literaturei geografice, înlesnindu-mă să găsesc chiar dela început destulă claritate în perspectivele așa de variate ale unei științe aproape necunoscute. Si de aceea, dacă ici și colea în cursul acestor prelegeri vre-o generalisare cât de modestă va veni să învioreze cu lumina ideei inerția faptelor brute, D-sale aveți, avem să-i mulțumim.

Alături de D-sa, și în universitate și la Domniĭ Miniștri de instrucție din aniĭ de pe urmă, am întîmpinat atâta bunăvoință, încât mi-ar fi cu neputință să mulțumesc în parte tuturora. Pe toți îi rog să primească viile mele mulțumiri.

www.digibuc.ro

De altfel deasupra numelor și deasupra persoanelor simt că se ridică idea datoriei pentru datorie. Și-mi dau foarte bine seama, că adevărata recunoștință n'o voiŭ putea dovedi față de nimeni decât printr'o activitate luminată și condusă de idea, că ceea ce sîntem datori, *trebue* să facem, mai întâi fiindcă sîntem datori față de noi înșine și față de neamul din care am eșit — în afară de care neînsemnata noastră individualitate dispare, după cum se împrăștie și piere un mic isvor, când n'are norocul să-și încredințeze apele sale rîului, care singur el le poate duce mai departe.

---

www.digibuc.ro

GEOGRAFIA CA DISCIPLINA UNIVERSITARA

> Je ernster unsere Schulen danach streben, ihre Fühlung mit dem Gesamtleben der Nation wirkungsvoller zu steigern, um so vertrauensvoller dürfen wir hoffen, dass sie eins des besten Mittel hierzu mehr und mehr würdigen lernen: einen fruchtreichen Unterricht in der Erdkunde.[1])

Orice institut de înaltă cultură se îngrijeşte şi trebue să se îngrijească mai întâi de progresul cugetărei ştiinţifice în general. Alături însă de cercetarea adevărului *sub specie æternitatis,* când acel institut este organul de cultură al vreunui stat, e loc totdeauna şi pentru o întrebare de felul acesta: care e folosul mai apropiat, dacă nu imediat, al fiecărei categorii de studiĭ admise în programele sale.

Cel dintâi folos, pe care îl duce după sine disciplina studiilor geografice la universitate, este o familiarisare tot mai simţită cu concepţia evoluţionismului, care pare a stăpîni din ce în ce

---

[1]) *A. Kirchhoff,* in Baumeister's „Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen" p. 67.

www.digibuc.ro

mai mult cugetarea științifică modernă cu toate criticile recente ce i se aduc.[1])

In adevăr, geografia, așa cum a fost definită[2]), cercetând pas cu pas relațiunea dintre cele patru învelișuri ale planetei; urmărind pe fața *scoarței solide* genesa și prefacerea formelor plastice: înălțarea și descreșterea munților, săparea și netezirea văilor, clădirea și ruinarea continentelor, a insulelor, deltelor, câmpiilor, podișurilor și a tuturor celorlalte forme mai mărunte ale coajei; urmărind apoi în *învelișul organic* nașterea și variația în timp și spațiu a diferitelor formații biogeografice: pădure, stepă, rasă, popor, etc.; și în fine, urmărind în *atmosferă* și în *ocean* evoluția altor forme speciale: zone de temperatură, curenți, rîuri, lacuri, mări, ghețari ș. a.; considerând toate aceste forme ale materiei atât din punct de vedere static cât și din punct de vedere dinamic, știința aceasta devine o neîntreruptă ocasie de a dovedi pas cu pas *evoluția*, atât sub forma sa progresivă (integrarea pe încetul a materiei și perderea mișcărei), cât și sub forma sa regresivă (adecă în desagregare pe încetul a materiei și punerea ei din nou în circulație). Și privind toată felurimea aceasta de fenomene, ai impresia că în nici un domeniu de cercetare științifică nu e cu putință să găsești mai multe și mai felurite ocasii de a verifica conclusiile doctrinei evoluționiste. — În orice cas e

---

[1]) *L. Fredey,* Revue scientifique, 1903, p. 162.
[2]) Vezi pag 20.

www.digibuc.ro

vrednic de notat faptul, că chiar *Herbert Spencer*, pentru exemplificarea argumentărilor sale din *Primele Principiĭ*, se serveşte deseori de fenomenele geografice, care i s'aŭ părut probabil cu deosebire tipice.[1])

Constatarea aceasta e cu atât mai îmbucurătoare pentru geograf, cu cât tocmai fenomenele geografice fuseseră acelea care în unele casuri au împedicat mai hotărîtor progresul concepţiei evoluţioniste în ştiinţele exacte.

In adevăr, nu era tocmai greŭ să admiţi în biologie prefacerea formelor şi desvoltarea lor unele din altele. Pe la începutul secolului trecut, *Lamarck*, neobositul custode de la Grădina Plantelor, întemeind conchyliologia şi publicând cu minunate tabele o monografie a moluscelor terţiare desgropate din împrejurimile Parisului, arătase înrudirea formelor vechi cu cele noui; iar opera sa capitală[2]) apărută în 1809, poate fi privită ca temelia definitivă a evoluţionismului ştiinţific. Ba azi, în urma cercetărilor inspirate de *Darwin*, când avem atâtea documente, că unele vieţuitoare se prefac în oarecare limite chiar sub ochiĭ noştri, ne vine greŭ să admitem că aŭ fost timpuri, când desvoltarea pe încetul a formelor

---

[1]) *H. Spencer*, Premiers principes, 1885, p. 327, 328, 346, 368, 369, 391, 392, 394, 419, 420, 445, 466 etc.

[2]) Philosophie zoologique, P. 1809. Cf. Vol. I cap. VI şi VII în deosebi.

www.digibuc.ro

organice unele din altele să se fi părut grea de conceput pentru oamenii de ştiinţă.

Altfel sta însă lucrul cu unele fenomene geografice: munţi, văi, mări, insule, etc. Era grozav de greŭ să presupui că şi *munţiĭ*, care se înalţă aşa de semeţ, şi ei să se fi născut pe încetul din încreţirea scoarţei pămîntului, cum cresc bunăoară pe încetul anumite proeminenţe pe coaja unui fruct. Şi de asemenea, foarte greŭ îi venea cuiva să admită, că o *vale* adîncă de sute şi chiar de miĭ de metri a fost săpată de rîuşorul — o cureluşă de apă — care trece şi azi prin fundul ei; — când era mult mai uşor să ţi-o închipui săpată în câteva clipe de un puhoiŭ uriaş, care ar fi ruinat muntele pînă în temelie. — Aci era greutatea cea mare nu numai pentru profani, dar chiar şi pentru oamenii de ştiinţă.[1])

E drept că Lamarck, întinzênd concluziile sale şi asupra formelor scoarţei pămîntului, afirmase în mod general că şi formele plastice ale coajei s'au născut pe încetul, nu în mod revoluţionar, catastrofic.

„Singurele catastrofe, pe care un naturalist ar putea să le admită că au existat, sunt catastrofele parţiale şi locale, acele care depind de cause care nu lucrează decât în regiuni isolate, cum

---

[1]) *Laplace* însuşi, atât de obişnuit cu senina perspectivă a fenomenelor astronomice, care dau mai mult decât ori şi ce idea mişcărilor armonioase şi lente, se simţia aplecat spre „catastrofismul" contemporanilor săi. Cf. Exposition du système du monde, 1843, p. 453.

www.digibuc.ro

sînt bunăoară dărîmĕturile şi prăbuşirile pricinuite de erupţiile vulcanice, de cutremure, de inundaţiĭ, uragane, etc. [1]). Dar alături de dînsul şi de *Hutton* care de asemenea mărturisea că azi contimentele sînt ruinate de aceleaşi puteri ca şi în trecut [2]), erau şi oameni de ştiinţă stăpîniţi încă de ilusia creată prin tradiţia mosaică. Aceştia cereau pentru modelarea coajei pămîntului puteri cu mult superioare celor actuale.

Uniĭ bunăoară ca *Buffon* [3]) se gîndeau că văile au fost săpate de valurile mărei, pe când se retrăgeau de pe uscat. Alţiĭ, de ex. *Cuvier*, admiteau fără inconjor, că faţa pămîntului a fost supusă la o mare revoluţie a cărei vechime nu trece de 5000—6000 de ani, şi că prin urmare văile n'au putut fi săpate într'un timp aşa de scurt de ape ca cele de azi, ci au trebuit să fi fost săpate de un potop strajnic, care le-a adîncit dintr'odată [4]). Şi tot aşa se explica — cu multă aparenţă de adevĕr — presenţa stîncilor „eratice" în mijlocul şesurilor, departe de munţiĭ, de unde se vedeau că au fost deslipite [5]). Ba *Pallas*, naturalistul căruia

---

[1]) Hydrogéologie, p. 83, apud *st. Meunier*, Géologie générale, 1903, p. 23.

[2]) *Lyell*, Principes de Géologie, P. 1873, I, p. 94, 95.

[3]) Epoques de la nature, Oeuvres, compl. Suppl. V, pag. 146.

[4]) Discours sur les révolutions du globe, 1854, pag. 11, 177.

[5]) *Cuvier*, op. cit., p. 16.

www.digibuc.ro

Cuvier îi scrie un „Éloge", ajunsese în urma călătoriilor sale din Siberia (în 1793 și 1794) la părerea că chiar vîrfurile continentelor sudice sunt ascuțite tot în urma unui cataclism. Valurile uriașe ale oceanului austral s'ar fi năpustit de la Equator spre nord și cu acel prilej ar fi aruncat în ținuturile polare cadavrele rinocerilor și mamuților găsiți acolo în gheață [1]). Ce putea fi mai simplu decât o astfel de explicare eroică! Altfel cum să înțelegi faptul, că animale din țările calde se găsesc îngropate tocmai în ghețurile de lîngă pol.

Aci prin urmare, în fenomenele acestea special geografice, era marea greutate, care se punea în curmezișul doctrinei evoluționiste.

Aci e și meritul lui *Lyell*. Ceea ce a făcut Darwin ca continuator al lui Lamarck pentru fața biologică a problemei, a trebuit să facă Lyell cu privire la istoria coajei globului, pornind mai întâi dela documente pur geografice. In adevěr, opera sa *Principles of geology*—după cum o arăta și parafrasa titlului „being an inquiry how far the former changes of the earths surface are referable to causes now in operation"— e în cea mai mare parte o operă de geografie fisică. Pas cu pas, naturalistul engles caută să justifice prin documente actuale, că agenții, care au lucrat în trecut la modelarea planetei, sunt tot cei ce lucrează și azi sub ochii noștri.

---

[1]) *A. Zittel*, Geschichte der Geologie und Paleontologie, *1899*, p. *80*, *81*.

www.digibuc.ro

In numeroase călătorii, atât în lumea nouă cât și în lumea veche, el și-a pus în gînd să observe ceea ce se petrece acum pe fața pamîntului; și fiecare din edițiile operei sale, de la 1830—1875, anul morței, a fost mereu îmbogățite prin noi materiale geografice. Astfel, în fața atâtor documente pipăite, a venit timpul de s'a recunoscut în mod indubitabil lipsa de temeiu a doctrinei catastrofismului.

S'a dovedit — mai ales după remarcabila lucrare a lui *Suess*[1]) — că nu numai formele organice, dar și *munții*, cari prin masa lor umilesc micimea ființei noastre, s'au ridicat și ei pe încetul, după cum un arbore își întinde în sus și în lături ramurile; că unii sunt mai tineri — cei mai înalți, alții au îmbătrînit, iar unii au pierit de mult, lăsând în locul lor șesuri netede, unde ochiul nici nu bănuește să fi fost odată așa mărețe ridicături ale coajei. (In șesul belgian a fost un munte mai înalt ca Alpii din temelia căruia se scot abia azi cărbunii [2]). S'a dovedit că chiar *văile* cele mai impunătoare, cum e acel grand cañon [3]) din Colorado, nu-i de cât opera unei lungi roaderi pricinuită de curgerea apelor. S'a văzut că pe nesimțite s'au clădit și păturile netede din *șesuri* (pentru cel din ținutul Tissei, a trebuit aproape o

---

[1]) *Antlitz der Erde.* (trad. francesă: La face de la terre, 3 vol., 1897).

[2]) *Ed. Brückner*, Die feste Erdrinde und ihre Formen, 1897, p. 353.

[3]) *A. Penck*, Morphologie der Erdoberfläche, 1894, I, p 140.

www.digibuc.ro

jumătate de milion de ani [1]). S'a vězut că tot pe nesimţite *deltele* s'au clădit în adînc, pînă ce au ajuns în faţa apelor, unde azi se întind earăşi pe nebăgate de seamă. S'a dovedit apoi, şi se dovedeşte, că pe încetul se nasc şi pier *insulele* [2]). (Sable Island, bunăoară, avea după hărţile mai vechi 74 km. în lung şi 4 în lat; azi are abia 40 km. lungime şi 1,8 km. în curmeziş); pe încetul se ridică şi se cufundă *ţermurile* continentelor, după cum dovedesc sute de exemple; pe încetul duc şi *gheţarii* marile blocuri eratice (o stîncă de 8000 mc. care acuma e în valea Saas era la 1740 pe spinarea gheţarului de la Mattmark [3]); pe nesimţite se întind şi se restrîng *pădurile* [4]), *stepele* şi *pustiile* din causa schimbărilor climei sau influenţei omului,; pe încetul se întind şi pier *rusele* şi *popoarele;* pe încetul, într'un cuvînt, s'a făptuit toată diferenţiarea şi se va desăvîrşi tot regresul planetei noastre.

Pentru cel ce priveşte deci istoriceşte progresul doctrinei evoluţioniste în secolul al XIX-lea,

---

[1]) *F. Ratzel,* Annalen der Naturphilosophie, II, p. 52, (Abdruck).

[2]) *Neumayr,* Erdgeschichte, 1895, I, 531.

[3]) *Lapparent,* Géologie, 1900, IV-ême éd., p. 285.

[4]) *Wimmer,* Historische Landschaftskunde, 1885; vezi, cap. I, die historische Naturlandschaft, p. 11—70.

Marsh, The earth as modified by human-action, 1898, cap. II, p, 55—146.

Woeikoff, De l'influence de l'homme sur la terre, Annales de géographie, 1901, p. 97.

www.digibuc.ro

nu e de loc indiferentă împrejurarea, că ultimele lupte în favoarea evoluționismului s'au dat în sfera observărilor geografice și cu documente împrumutate în bună parte din geografia fizică. Arătasem că tocmai aci prejudițiul fusese mai greu de învins, nu numai pentru imaginația vulgului, dar chiar și pentru felul de a concepe al oamenilor de știință. De aci ese prin urmare și dreapta mulțumire a geografului de a fi de folos în cercul studiilor sale celui ce vrea să-și dea seamă de gradul de probabilitate științifică al concepții evoluționiste.

In adevĕr, azi, când cercetări din ce în ce mai exacte cu privire la fenomenele geografice îți procură o informație ca aceasta: că în timp de 12.000 de ani fața uscatului scade aproximativ cu 1 m., măturată fiind de ape și de vînturi spre adîncul oceanului, acel *încetul* pe *încetul* al evoluționismului ți se înfățișează nu numai ca ceva firesc, dar chiar cu mult mai firesc decât doctrina revoluționară a cataclismelor și a creațiilor dintr'*odată* și din *nimic*. Iar în fața atâtor fapte urmărite nu numai în întinderea spațiului, dar și în scurgerea timpului, ți se pare că trecutul ca și viitorul se limpezesc; simți că mecanismul planetei se *mişcă*, nu se *sdruncină*, după cum fuseseră deprinși să creadă premergatorii noștri în știință. Și astfel, în geografie și prin geografie, evoluționismul devine o ipotesă de o infinit de mare probabilitate.

Din acest punct de vedere s'ar putea deci susține, că studiile geografice își au și ele rostul lor

www.digibuc.ro

pentru a inlesni în mijlocul specialisărei veacului o cultură superioară ceva mai armonisată.

Și de aceasta tocmai e cu deosebire nevoe. Pe vremea lui Socrate, un tînĕr mai ager de minte putea găsi mai toată știința de pe atunci în câteva convorbiri sub umbra platanilor. Cei culți știeau aproape din toate câte ceva și puteau vorbi împreună despre toate. Azi, preocuparea tot mai unilaterală duce pe mulți oameni de știință la un soiu de atomism intelectual. Ideile generale dispar sub masa enormă a faptelor mărunte, iar specialistul e supus primejdiei de a deveni un soiu de acrobat intelectual, aproape tot așa de barbar în afară de sfera științei sale ca și cel ce se încrede numai în puterea muschilor.

Eată pentru ce, obișnuirea cu generalisările doctrinei evoluționiste, la care contribue în parte și geografia, va putea fi un derivativ intelectual și, după cum ziceam, un mijloc de cultură superioară mai armonică.

*

Un alt folos al studiilor geografice va fi cel privitor la însăși disciplina felului nostru de a *simți*.

Impreună cu alte ramuri de cercetare, geografia trebue să caute a împlini opera începută de renaștere acuma câteva sute de ani; ea trebue să tindă a ne apropia de o concepție mai firească a vieței, și în ce privește partea ei emoțională — etică și estetică.

Căci un lucru nu trebue perdut din vedere. Pentru cei ce au trăit în fericitele vremuri ale

www.digibuc.ro

anticității greco-romane, natura fisică nu era ca pentru mulți dintre noi un accident în afară de preocupările lăuntrice ale ființei omenești; din contră, ea era pentru oamenii acelor timpuri însuflețită, divinizată, era divinitatea însăși. Marea, rîul, vulcanul, pădurea, vîntul, isvorul... toate trăiau o viață reală, erau ipostasuri ale zeilor, care nu se sfieau a se coborî pe pămînt și a trăi împreună cu oameni. Ințeleptul rege Numa (dacă va fi fost) venea la o fîntână, unde o nimfă prielnică îi șoptea, cum să pună la cale treburile Romei; iar poemele omerice sunt la fiecare pagină o dovadă nu se poate mai vie, cât de aproape era pentru omenirea de atunci cerul de pămînt, zeul de om [1]).

A venit însă cu vremea peste fericiții Arieni ai Greciei și Italiei — și apoi peste tot cuprinsul Europei — a venit creștinismul, care, pe lîngă o morală în adevĕr superioară, a adus cu sine și concepția tristă și întristătoare a unui Dumnezeu nevĕzut, în afară de natură, maestos, ce e drept, dar asemenea cu maestatea grozavă a pustiilor de lîngă Marea *moartă*, unde s'au înfiripat marele religii monotoiste, a evreilor și creștinilor.

Și ce dispreț n'a început atunci pentru biata viață omenească, provocat nu de morala lui Christos — sîmburele curat al creștinismului —, ci de practicele care istoricește s'au desvoltat în legă-

---

[1]) *F. de Coulanges*, La cité antique, 1900, p. 189 și ur. *Ed. Zeller*, Die Philosophie der Griechen, 1892, I, p. 43 și u.

www.digibuc.ro

tură cu diferítele confesiuni creştine altoite pe monoteismul evreu. De 19 sute de ani, câtă batjocură pentru frumuseţea şi sănătatea corpului omenesc aproape adorat în anticitate! Cât dispreţ, şi ce adânc dispreţ, pentru o viaţă deplină în înţelesul fisic, condamnată acum o astfel de viaţă ca un veşnic prilej de perzanie a sufletului.

Noi suntem încă prea aproape de începuturile creştinismului. Nouăsprezece sute de ani sunt în scurgerea timpului puţin lucru, iar evoluţia confesiunilor creştine e departe de a fi terminată; mai eri-alaltăeri am avut în ţĕrile mai friguroase dinspre miază-noapte reforma Protestanţilor adecă a *Nemulţumiţilor;* apoi, în fiecare zi, în Germania, Anglia, America şi chiar în vecina şi prea ortodoxă Rusie se ivesc încercări, aci naive, aci mai serioase, de a da alte forme şi alte înţelesuri creştinismului. Şi abia când procesul acesta va fi pe sfîrşite, se va putea face suma, şi se va vedea pe lângă binele, şi rĕul, pe care l'a adus omenirei practicele exterioare ale acestor confesiuni.

Socot însă de pe acum, că una dintre cele mai grele învinuiri ce li se va putea aduce va fi aceasta: Creştinismul ca religiune *locală*, născută în sărăcia pustiei, a osîndit pe Arieni din fericita Europa, să privească frumuseţea naturei cu ochiĭ nomadului din pustia Siriei, Palestinei, Arabiei şi Thebaidei, adecă cu ochiĭ unui hămesit mîncător de locuste, veşnic chinuit de foame şi de sete.

www.digibuc.ro

De la eroiĭ Iliadei cei „asemenea zeilor"; de la „divinul Hector ori Ulysse", până la Pahomie, cel dintăi ascet, un biet servitor[1]) de la templul lui Serapis, e din punct de vedere cultural-estetic un adevĕrat abis.

— Ce teribilă inconsequență, ca noi, Arienii, fiiĭ continentului celui mai fericit al planetei, să renunțăm la splendoarea și plinătatea vieței noastre din vechime, și să adoptăm obiceiurile unor Semiți și Felahi, care, după descrierile călătorilor, trăesc în țară asemenea unor cerșetori nespălați[2]). Ce deviare culturală, să luăm obiceiurilor impuse altora de un pămînt netrebnic, care l'a făcut pe om să trăească cu teama de foame până într'atâta, în cât l'a dus la concepția ciudată că lipsa și foamea e o stare superioară și prin urmare trebue adorată. Ferițiĭ cei flămînzi!

Renan, istoricul așa de cunoscut al civilisației semite povestește undeva[3]) că sub arhontatul lui Dyonisodor un jidanaș urît, „un laid petit Juif", venit din Syria, s'a suit pe Acropole, a străbătut colonadele, și a cetit inscripțiile după obiceiul lor, de a îndărătele; apoi închizând ochii asupra frumusețelor artei elene, a crezut că a găsit acolo

---

[1]) *Zöckler,* Askese und Mönchtum, II, ed. p. 193 ap. Chamberlain, Grundlagen, II, 559.

[2]) *E. Reclus*, L'Afrique septentrionale, p. 506, 597.

[3]) Souvenirs d'enfance et de jeunesse, 1893, p. 66,

www.digibuc.ro

altarul unui Dumnezeu, care ar fi *Dumnezeul necunoscut.*

Intîmplarea aceasta simbolisează însăşi întîmplarea civilisaţiei noastre europene, surprinsă şi interpretată anapoda de nişte Semiţi fără simţul estetic, atât de fin în cultura greco-romană. —

Prin urmare, dacă geografia, apropiindu-ne de studiul naturei, va deştepta din nou *cultul* pentru frumuseţele sale şi o înţelegere mai dreaptă cu privire la noima vieţei fisice, aceasta ar putea să aibă asupra *sentimentelor* o înrîurire spre bine tot aşa de adîncă, precum ar fi şi aceea a unei serioase discipline etice. Alpinismul, specialisarea unor artişti în pictura mărei ori a pustiei sau a ţărilor polare [1]) e un fapt în strînsă legătură cu lărgirea orizontului geografic şi în acelaş timp o indicaţie despre o serioasă întoarcere către natură.

De altfel, pe lângă unele opere mărunte [2]), mult mai convingătoare despre folosul geografiei în ce priveşte lămurirea şi înălţarea sentimentelor omeneşti ar putea fi însăşi mărturisirea bătrânului Humboldt [3]):

„Wenn wir zuvörderst über die verschiedenen Stufen des Genusses nachdenken, welchen

---

[1]) Petermann's Mittheilungen, 1903. XII. *Riehl*, Culturstudien aus drei Jahrhunderten, 1862, p. 61.

[2]) *Ernst Hallier*, Aesthetik der Natur, cap. VI, § 3—7.

[3]) *Cosmos*, I, p. 6, 7.

www.digibuc.ro

der Anblick der Natur gewährt, so finden wir, dass die erste unabhängig von der Einsicht in das Wirken der Kräfte, ja fast unabhängig von dem eigenthümlichen Charakter der Gegend ist, die uns umgiebt. Wo, in der Ebene, einförmig, gesellige Pflanzen den Boden bedecken und auf grenzenloser Ferne das Auge ruht, wo des Meeres Wellen das Ufer sanft bespülen und durch Ulven und grünenden Seetang ihren Weg bezeichnen: überall durchdringt uns das Gefühl der freien Natur, *ein dumpfes Ahnen ihres „Bestehens nach inneren ewigen Gesetzen". In solchen Anregungen ruht eine geheimnissvolle Kraft;* sie sind erheiternd und lindernd, stärken und erfrischen den ermüdeten Geist, besänftigen oft das Gemüth, wenn es schmerzlich in seinen Tiefen erschüttert oder vom wilden Drange der Leidenschaft bewegt ist. Was ihnen ernstes und feierliches beiwohnt, entspringt aus dem fast bewusstlosen Gefühle höherer Ordnung und innerer Gesetzmässigkeit der Natur; aus dem Eindruck ewig wiederkehrender Gebilde, wo in dem Besondersten des Organismus das Allgemeine sich spiegelt; aus dem Contraste zwischen dem sinnlich Unendlichen und der eigenen Beschränktheit, der wir zu entfliehen streben."

*

Și nu numai din punctul de vedere al culturei sentimentelor, geografia poate fi de folos educaţiei universitare, ci și din punctul de vedere al disciplinei voinţelor și prin urmare al orientărei lor în viaţa de toate zilele:

www.digibuc.ro

In adevĕr, cel ce urmăreşte mersul societăţilor omeneşti nu numai în paginele istoriei — căci ea a fost până în timpul din urmă prea aristocrată: n'a ţinut seama de cât de popoarele civilisate din zona temperată — ci şi în geografie, care îmbrăţişează întreaga umanitate, acela va găsi un adevĕr de o mare consequenţă pentru îndreptarea activităţei unui neam. Şi acest adevĕr e următorul: un popor, care vrea — dar vrea în de ajuns şi cu sistemă — acela ajunge cu siguranţă tocmai până unde vrea. Mediul, pe care se pune atât de mult temeiu în concepţia prea materialistă a unor istorici, mediul fisic nu hotărâşte evenimentele din viaţa unui neam de cât atunci: când acel neam e sau copil sau ajuns cumva în decadenţă; când coarda voinţei e prea slabă prin nevrîsnicie sau prea slăbită prin istovire. Din contra, nu din mediu, ci din disciplina sufletelor, începe şi ridicarea şi decadenţa naţiunilor.

Un exemplu geografic şi încă foarte apropiat de noi: Pe aceleaşi maluri ale Bosforului, unde se ridicau odinioară cetăţi înfloritoare de marinari harnici (Byzanţiul aşezat la gura Bosforului, lângă minunatul golf Chrysokeras = corn de aur, a ţinut piept puterei macedonene, apoi celei romane şi ajunge în fine capitala imperiului), pe aceleaşi maluri, de unde roiau corăbierii în mările dimprejur, au venit mai tîrziu nişte rĕsboinici de neam mongol, care de aci au respândit la început spaima până în mijlocul Europei.

Din nenorocire pentru ei, boala incurabilă a

www.digibuc.ro

islamismului — care s'a arătat cu aceleaşi simptome şi la alte rase — a slăbit în câteva sute de ani coarda voinţei lor, până ce i-a coborît în cea mai ruşinoasă apatie. De geaba Bosforul e şi acuma ca şi în trecut poarta unui comerţ extraordinar de intens şi cheia nepreţuită de care atîrna deslegarea atâtor relaţiĭ istorice în Orient; partisaniĭ profetului lipsiţi de disciplina, pe care o cere viaţa modernă tuturor voinţelor individuale dintr'un neam, vegetează ca nişte paria pe pămîntul cel mai scump poate de pe faţa întregei planete. Şi cei ce odinioară trecuseră Bosforul atât de falnici şi-şi întinseseră corturile de rĕsboiu în mijlocul Europei, azi cearcă vadul să treacă îndărăt; — de câtva timp îşi îngroapă morţii la Scutari, pe ţĕrmul asiatic, de teamă să nu le remână mormintele în pămîntul necredincioşilor.

Şi totuşi, marea e azi ca şi în trecut; ba e încă mai bogată de cât ori şi când în relaţii economice, arătând până şi orbilor o clară menire spre viaţa activă de marinar şi de comerciant în proporţii mondiale. Dar, toate-s de geaba; nervul voinţei lor anemiate prin fatalismul coranului e definitiv amorţit.

Mutaţi însă, prin ipotesă, pe Olandezi ori pe Belgieni — şi chiar pe Elveţienii, care nici nu se gândesc la mare, — mută-i pe malurile Bosforului. Fără putinţă de îndoială, în cel mai scurt timp — în cele dintâi zile — istoria celor două mări şi a ţărilor dimprejur s'ar schimba cu absolută siguranţă.

www.digibuc.ro

Căci în toate și totdeauna a fost și a trebuit să fie la început *voința,* singura din care poate isvori fapta. In superioritatea voinței (mai mult chiar de cât în a cugetărei și a simțirei) a stat și stă superioritatea istoriei politice a neamurilor, de oarece — încă odată — cine *vrea în adevăr,* găsește mai curînd ori mai tîrziu și mijlocul de a ajunge tocmai unde a voit. Poate fi o excepție (și e foarte de multe ori, în viața așa de mărginită în timp a individului); dar pentru viața popoarelor, care se întinde peste marginea sutelor și miilor de ani, această afirmare este adevěrată fără nicî o umbră de excepție.

Exemplele sunt numeroase și unele au valoarea unor adevěrate experiențe geografice. Unde acum 44 de ani *Burke* a murit de sete, plătind cu viața îndrăsneala de a fi înaintat în deșertul Australian, azi e o civilisație înfloritoare, față de care cea din Europa a remas în unele privințe aproape o venerabilă anticitate [1]). Un exemplu și mai impunător ni-l dă înălțarea Statelor-Unite, care dintr'o mică colonie obijduită, s'a ridicat la un stat de proporții continentale; și eliminând pe Francesi, Spanioli, Ruși și Mexicani din sfera influenței sale imediate, s'a înălțat pe nesimțite până la concepția unei politici universale. La aceasta i-a ajutat însă în primul rînd particulara disciplină a colonistului anglo-saxon desemnată în formula *self help,* precum și o

---

[1]) *L. Vigouroux,* L'évolution sociale en Australie, 1902, p. 214 și urm. Apendice VIII.

www.digibuc.ro

minunată cunoaștere a calităților geografice a ținuturilor dimprejur [1]). Când Francesii în 1803, pentru 15 milioane dolari, aŭ vîndut republicei Statelor-Unite Luisiana, un ținut de 2.300.000 km. □, adecă de patru ori mai mare de cât Franța; și când, în 1821, Spaniolii le-au vîndut Florida (170.000 km. □), în această mutare de granițe se pronunța sentința în procesul istoric dintre neamuri cu voința cultivată spre independență și alte neamuri deprinse cu concepția statului-tutelă. Cuba și Filipinele au fost de fapt perdute de atunci, și de pe atunci se putea prevedea superficialitatea colonisărei francese față de cea anglo-saxonă.

Prin urmare, alături de studiile istorice, unde ni se dovedește că adeseori evenimentele sunt hotărîte de voința personalităților alese, care fac oarecum pe credit istoria unei națiuni, geografia, în nenumĕrate exemple, ne va arăta că tot în voință stă în mare parte secretul succesului, chiar și când e vorba de masa indivizilor, materialul brut, din care se făuresc marele fapte istorice.

Acesta e felul de a vedea cu privire la utilitatea studiilor geografice a acelui pe care împrejurările îl obligă să creeze de bine de rău o tradiție a cursului de geografie la universitatea noastră.

De aceia, dacă prelegerile privitoare la această disciplină științifică vor putea să familiariseze mai

---

[1]) *Ratzel*, Die Vereinigten Staaten von Nord-Amerika, 1893, II, p. 112.

www.digibuc.ro

de aproape o parte din auditor cu fapte privitoare la *doctrina evoluţiunei,* indispensabilă unei culturi complete; dacă, pe de altă parte, studiul fenomenelor geografice va putea înviora *sentimentul pentru natură* şi ne va întoarce în unele privinţe spre concepţia mai sănătoasă a culturei clasice; dacă, în fine, cu privire la menirea istorică a neamului din care facem parte, vom ajunge prin geografie să ne întărim în convingerea, că asigurarea continuităţei etnice a unui neam atîrnă în prima linie de *energiu voinţelor* şi severa lor disciplină; e vădit, că şi studiile acestea vor fi avut noima lor de a fi admise într'un institut de înaltă cultură, contribuind şi ele cu ceva la completarea educaţiei superioare, pe care trebue să o capete cât mai cumpănit minoritatea ce conduce destinele unui neam.

---

www.digibuc.ro

PĂMÎNTUL CA OPERĂ A VOINŢEI OMENEŞTI

Ceea ce deosibeşte civilisaţia contimporană de acea a secolelor trecute, se pare că nu e atâta progresul ideilor, după cum te-ai aştepta în primul moment, când e vorba de cultură, ci mai ales e intensiva exploatare a bogăţiilor planetei.

Căci, dacă e vorba de înălţarea speculativă a minţei omeneşti, literatura filosofică a veacurilor trecute posedă, în germen măcar, tot ce avem şi noi în timpurile de faţă. Ca printr'un abur fin şi totuşi nedesluşit, găseşti în filosofia veche saŭ presimţi acelaş sîmbure de adevăr, pe care îl afli într'o formă literară mai sobră, mai adequată, şi în operile filosofice din zilele noastre.

De literatura propriu zisă nici n'ar mai fi nevoe să amintim. Mulţi dintre contimporani pot spune fără sfială, că idealul lor e în urmă, la cine ştie ce Grec or Roman răposat de atâtea sute de ani. Iar în ce priveşte arta, ca semn al progresului cultural, se ştie că marmurele din anticitate şi

www.digibuc.ro

picturele renaşterei aŭ căpătat un prestigiu de frumuseţe, pe care timpurile noastre nici nu îndrăsnesc a-l pune serios în discuţie.

Dar chiar în domeniul ştiinţelor exacte, (dacă privim ştiinţa nu ca un quantum brut de cunoştinţe, ci ca un semn al puterei sufletului omenesc dintr'o anumită epocă), deosebirea între veacul XIX şi veacurile trecute, nu pare a fi considerabilă. Între *Laplace* şi *Hipparch*, inventatorul trigonometriei sferice, e mai multă cugetare matematică[1]) decât de la autorul *Mecanicei cereşti* şi pînă azi. Doar ştiinţele de observare şi experienţă dacă s'ar putea lăuda cu o înaltă superioritate faţă de trecut.

În adevăr, ceea ce adună azi botanistul între teancurile sale de hîrtie uscată şi ce cunoaşte el despre fisiologia plantelor; ceea ce a aflat zoologul despre animale începînd de la faţa pămîntului pînă în fundul întunecat şi rece al oceanului, unde trăesc fiinţe de forme străvechi; ceea ce vede mineralogul, de când a trecut de la examenul macroscopic la cel microscopic şi apoi la mica feerie de culori, pe care i-o arată examinarea unei felioare de peatră sub lumina polarisată; şi în genere, ceea ce ştie azi naturalistul despre fenomenele naturei fisice, chimice şi fisiologice e în adevăr minunat lucru. E minunat chiar ceea ce poate afla în câteva zile un începător între pereţiĭ unei săli de studiu.

---

[1]) *Laplace*, Exposition du système du monde, 1846, cf. cartea V.

www.digibuc.ro

Dar toată suma aceasta de cunoştinţe, căpătate azi aşa de uşor, se pare relativ de puţin preţ faţă de ştiinţa unui Grec, a lui *Aristotel* bunăoară, care aduna el singur de toate şi de peste tot, căutând şi găsind el cel dîntâi ordinea în haosul fenomenelor nelămurite încă de nici o minte omenească înainte de a sa.

În sfîrşit, dacă lăsăm de o parte filosofia, ştiinţa, literatura şi artele plastice, şi am căuta în concepţiile sociale contimporane o mare superioritate asupra secolelor trecute, se pare că nici în această privinţă deosebirea nu e de tot considerabilă. Secolul cel mare al păgînismului — mĕ gîndesc la al doilea după Cristos — a dat în monarhiĭ de la Traian pînă la Marcu Aureliu tot ce putea să dea blîndeţa unită cu o severă filosofie puse în serviciul guvernărei oamenilor în timp de 80 şi mai bine de ani.[1])

Astfel se explică, pentru ce, într'o repede ochire asupra istoriei, deosebirea între lumea contimporană şi cea mai veche se pare că n'ar sta atât în cultura de ordin superior, cea care se ţine de idea ştiinţifică, artistică or etică, ci mai ales în cultura materială şi în respîndirea acesteia peste un orizont geografic din ce în ce mai întins.

*

---

[1]) *L. Friedländer*, Sittengeschichte Roms, 1890, III, p. 674, 675. *E. Renan*, Marc Aurel, 1891, p. 9. 10 32 şi u.

www.digibuc.ro

În adevăr, secolul al XIX-lea e cel dintâi, în care orizontul istoriei a coprins *întreaga planetă* dând la iveală concepţiĭ economice şi politice mondiale.

O mare parte din interiorul Africei era pe la jumătatea veacului trecut tot aşa de puţin cunoscută ca şi pe vremea lui Herodot. După ce nordul continentului intrase în istorie din anticitate[1]; după ce marinariĭ portughezi, căutând drumul spre Indiĭ, schiţaseră destul de bine conturul întregului continent în secolul al XV-lea[2]), harta Africei ajunsese în ce priveşte interiorul acestui uscat o adevărată ciudăţenie, mulţămită poveştilor scornite de negustoriĭ, care mijloceaŭ negoţul între ţările mai civilisate şi populaţiile negre. E destul să priveşti în şir hărţile lui *Martin Behaim* (1493), *Juan de la Cosa* (1500), *Diego Ribero* (1529), *Mercator* (1541), *Seb. Münster* (1544), *O. Dapper* (1676), *Homann* (1711), pentru ca să vezi cât spaţiu liber rămăsese la disposiţia fantasiei cartografilor în mijlocul „continentului negru". La acest din urmă autor mai toate rîurile Africei se înfrăţesc într'o singură reţea: *Niger* se leagă prin *Bornu lacus* (Ciad) cu *Nilus ater*; acesta la rîndul său printr'un lac dăruit de cartograf se leagă cu *Nilus albus*, care prin mai multe lacuri ciudate comunică spre apus cu *Zaire* (Congo),

---

[1]) Cf. Le nord de l'Afrique dans l'antiquité grecque et romaine p. *Viv. de St. Martin*, 1863.

[2]) *O. Peschel,* Zeitalter der Entdeckungen, 1877, cap. 2 şi 3.

www.digibuc.ro

iar spre sud printr'o rețea de afluenți (prin mijlocul pustiei Kalahari!) se leagă cu capătul de sud al Africei, *Costa de Caffares.*[1]) Abia *d'Anville* (1761) face din nou tabula rasa și dă Africei o înfățișare cartografică mai puțin fantastică. Totuși, aproape un secol mai târziu, *Reichard* (1823) în marele atlas al lui Stieler, scrie în mijlocul Africei cuvintele semnificative: *Wahrscheinlichste Stelle des Hochgebirges Kumri*, acolo unde Herodot arătase *Munții Lunii*, isvorul tuturor fluviilor mari ale continentului. Și chiar la 1850, foaia din atlasul lui Stieler desinată acum de Stülpnagel, e o adevărată caricatură față de hărțile actuale. Așa că la dreptul vorbind, știința geografică despre Africa e datorită mai toată silințelor veacului al XIX-lea.[2])

Mai întăi a fost scos la lumină nordul Africei, care sub influența islamului ne ajunsese cu mult mai strein decât în vremea imperiului roman. Noua descoperire s'a început cu expediția lui Napoleon în valea Egyptului. Modernul vicerege *Mehemed-Ali* (1805—1843), întinzêndu-și cuceririle sale peste Nubia, Senaar și Kordofan, făcu posibilă călătoria și explorarea în ținuturi pînă atunci cu desăvîrșire închise Europenilor, și aduse în primul plan străvechea problemă a isvoarelor Nilului. Le căutaseră Romanii (doi centuri-

---

[1]) *Fr. Umlauft,* Afrika in kartographischer Darstellung von Herodot bis heute, 1887.

[2]) La 1850, *H. Halleur* începe conferința sa: Das Leben der Neger West-Afrika's, Berlin, 1850, cu vorbele lui Herodot: „tot ce ne vine din Africa este nou".

www.digibuc.ro

oni trimiși de excentricul Neron); le bănuiseră și Arabiĭ în dosul munților Lunei, dar abia în 1857 *Speke*[1]) și *Burton*[2]) ating lacul Victoria Nyansa, iar minunațiĭ munți cu zăpezi, care îl lăsaseră pe Herodot așa de sceptic[3]), abia în aniĭ din urmă (1899) au fost cunoscuți pînă în vîrf.

Tripolitana și Sahara care pînă la jumătatea veacului se credea că e un fund de mare, au fost câștigate pentru geografie abia prin străduințele lui *Barth*[4]), *Rohlfs*[5]) și *Nachtigal*[6]). Algeria, după supunerea lui Abd el Kader (1847), ca și anexa ei de mai tîrziu, *Tunisia*, au avut parte de numeroase descrieri. Singur sultanatul Marocului a rĕmas pe tot țĕrmul de nord puțin accesibil pînă azi, și de aceia se socotește ca un merit deosebit pentru câțiva ofițeri francesi travestiți, de a ne fi dat anul trecut câteva notițe asupra lui[7]).

Ceia ce fusese Nilul spre răsărit încă din antichitate, devenise cu timpul fluviul Niger la apus. Se știea că e o apă mare, care curge pe lîngă un oraș bogat ca în povești, *Timbuktu;* se mai știea că e și un lac foarte mare (Ciad), dar nimeni nu le vĕzuse încă, iar cartografiĭ cu o ușoară miș-

---

[1]) *Speke*, Les sources du Nil, Trad. Paris, 1864.
[2]) *Burton*, Voyaje aux grands lacs de l'Afrique orientale, P. 1862.
[3]) *Herodot*, cartea II-a, cap. XXII.
[4]) *H. Barth*, Reisen und Entdeckungen in Nord und Central Afrika, 1858.
[5]) *G. Rohlfs,* Quer durch Afrika, 1874.
[6]) *G. Nachtigal*, Sahara und Sudan, Trad. P., 1883.
[7]) P. Mitteilungen, 1903, XI.

www.digibuc.ro

care de condeiu legau toate aceste ape cu Nilul, potrivit vechei povestiri a lui Herodot, care voise ca Nilul să vină dela apus spre răsărit spre a face în Africa un drum la fel cu al Dunărei în Europa!

Vělul necunoscutului e ridicat de peste ținuturile acestea tot în secolul al XIX-lea. Inceputul îl face curajosul *Mungo-Park* [1]) care se îneacă în Niger. Gloria isbîndei a fost menită să rěmână lui *Barth*, care, după ce isprăvise cu Tripolitana, rěsbește în Bornu, Baghirmi și Adamaua; ajunge la lacul Ciad și pătrunde el cel dintăi [2]) în misteriosul Timbuctu (1853), unde se oprește pentru studiĭ aproape un an.

După Barth vin la rînd în cercetarea spre rěsărit a Sudanului *Vogel*, asasinat în Wadai și *Nachtigal*, cel dintăi european, care a avut norocul să treacă prin Wadai și strěbătând Darfor și Kordofan legă astfel firul cercetărilor urmate de miĭ de ani împrejurul marei pustiĭ sahariene.

Rěmăsese mijlocul continentului. Pe vremea rěsboiului nostru cu Turciĭ, harta Africei avea încă o mare pată albă în mijloc. Din Congo se cunostea numai locul de vărsare în Ocean, cum se cunoscuse și din Niger multă vreme numai delta. De unde venea o apă așa de mare? — Cu o îndrăs-

---

[1]) *Mungo-Park*, Travels in the interior districts of Africa, L. 1816.

[2]) *Caillié* și *Laing* îl vězuseră mai înainte (1828), dar fără folos pentru geografie.

www.digibuc.ro

nealǎ în adevĕr englezǎ, *Stanley* tae dintr'odatǎ nodul gordian, strǎbǎtênd Africa în curmeziş de la rǎsǎrit spre apus (1876—77) şi coborîndu-se cu o micǎ flotǎ de luntri pînǎ la gura fluviului, dupǎ o sumedenie de peripeţiĭ.

Cât priveşte regiunea *marilor lacuri* şi ţinutul lui Zambesi şi Kalahari, aci se ridicǎ în primul plan activitatea neobositului misionar *Livingstone* (între 1854 şi 1878) care strǎbǎtu în lung şi în lat aceste regiuni. Zambesi, Njassa, Moero, Bangweolo, Ngami vor rĕmânea în istoria cartografiei, legate pentru totdeauna de numele sĕu [1].

Astfel, abia cǎtre sfîrşitul veacului, petele albe şi rîurile representate prin liniĭ nesigure şi puntate s'au împuţinat. Azi întregul continent poate fi privit ca schiţat exact în liniile sale mari, iar în momentul de faţǎ, fisionomia continentului negru ni se limpezeşte şi mai mult prin urmǎrirea de contele *Wickenburg* a linieĭ architectonice numitǎ *Marele şanţ*, care a croit pe deaîntregul Africa, ameninţând sǎ prelungeascǎ spintecǎtura Mǎrei Roşiĭ pînǎ în inima continentului.

Australia sta şi mai rĕu. La începutul secolului al XIX-lea, ţĕrmul ei era încǎ foarte vag cunoscut. In vestitul Atlas al lui *Homann* (1816), N. Hollandia (regio omnium toto orbe terrarum miserrima), era în jumǎtatea ei despre rǎsǎrit cu desǎvîrşire albǎ, — nici linia ţǎrmului nu era indicatǎ. *G. Forster*, tovarǎşul lui Cook, împlinise lipsa

---

[1] *D. Livingstone*, Exploration dans l'intérieur de l'Afrique australe, P., 1859.

www.digibuc.ro

(1783), dar țěrmul de sud rěmăsese tot puntat [1]. Abia către stîrșitul veacului al 18-lea, conturul se împlineşte şi colonisarea începe cu un mic sat de pușcăriași (aproape de actualul Sidney). Cât privește interiorul, continentul întreg era o adevěrată terra incognita.

Explorarea începe din spre răsărit. În 1813, coloniştiĭ trec Alpiĭ australieni. După trei deceniĭ apare pe hartă ținutul lui Murray (în atlasul lui Stieler din 1826 Australia era încă albă). Prima călătorie mai întinsă o face *Leichhardt*, care la a doua încercare piere în pustiu (1847). Abia *Burke* isbuteşte (1860) să străbată pentru întâiaşi dată continentul în curmeziş, dar la întoarcere piere și dînsul de foame şi sete. In fine, la 1874, o linie telegrafică leagă ţermul de Sud cu cel de Nord, iar întroducerea cămilelor a făcut posibilă o înaintare mai puțin problematică în acest continent aşa ne nou încă [2].

Dacă ne întoarcem spre Asia, leagănul străvechiu al culturei omeneşti, și ea abia în secolul trecut a intrat deabinele în sfera cercetărilor geografice. Sudul și răsăritul erau, ce e drept, mai bine cunoscute; mijlocul și părțile nordice, din contra, se aflau în negura, care ascundea Scythia lui Herodot. Așa, marea peninsulă *Taimyr* abia pe la jumătatea veacului a fost cercetată de *Midden-*

---

[1]) *W. Külenthal*, Australien, 1902, vezi harta, p. 4.
[2]) *Leichhardt*, Tagebuch einer Landreise in Australien, 1851.

www.digibuc.ro

dorff († 1894) care a desinat cea dintâi hartă mai exactă a rîurilor din nordul Siberiei. Prima călătorie în lungul ţermului siberian a fost făcută abia în vremea rĕsboiului nostru cu Turcii, de *Nordenskjöld*[1]), pe când Stanley trecea pentru întîiaşi dată Africa în curmeziş. Şi ori cât de neaşteptat s'ar părea, dar abia în veacul trecut s'a aflat — după călătoria lui *Siebold* (1823) în Japonia — că Sachalin nu e o peninsulă, ci o lungă insulă aşezată lîngă ţermul Asiei.

În ce priveşte interiorul, el era în primele decenii slab cunoscut şi în parte cu desăvîrşire neaccesibil. Acolo unde *Homann* (1716) desinase *Tartaria magna* (Tartaria vagabundorum independens) presărînd tot mijlocul Asiei cu nişte munţi în chipul moşoroaelor de cîrtiţe, *Stieler* (1826) scrie *Mongolay*, îndreptează puţin rîurile, dar în locul munţilor rotunzi, el întinde nişte munţi în chip de omizi tot aşa de fantastici ca şi cei dintâi. A trebuit ca bătrînul Humboldt (era de 60 de ani) să încerce o lămurire a topografiei asiatice[2]) în ce priveşte munţii (1829). Însă ideile sale preconcepute l'au făcut să schiţeze în mijlocul continentului un fel de răscruce de munţi, acolo unde Tianşan, Kuenlun şi Karacorum se întîlnesc. Aşa că au trebuit apoi o serie întreagă de cercetări speciale, pînă ce orografia Asiei centrale a fost lămurită.

In deosebi a venit în sprijinul explorărei în-

---

[1]) *Nordenskjöld*, Voyage de la Véga auteur de l'Asie et de l'Europe, 1886.

[2]) *Humboldt*, L'Asie Centrale.

www.digibuc.ro

tinderea stăpînirei rusești spre pustiile din mijlocul continentului. Tianșan Alatau și Altai au fost studiați între 1858—68, iar *Prjewulski*[1]) în cinci lungi călătorii a întins cunoștința geografului pînă în vîrful podișului asiatic. Cercetă *Lob-Nor* și înaintă pînă aproape *L'Hassa*, un fel de Timbuctu asiatic, pe care abia în zilele noastre, dacă vor isbuti călătorii să-l descopere deabinele.

Între acestea, și despre răsărit, cunoștințele geografice s'au înmulțit repede. Pămîntul apărat de zidurile chinezești a fost scăpat de blestemul isolărei prin călătoriile lui *Richthofen*[2]) și apoi prin expediții rĕsboinice venite din apus. Japonia printr'o revoluție fără exemplu a fost cîștigată de pe la jumătatea veacului pentru orice soiŭ de întreprinderi europene și deci pămîntul său a fost scos dintr'odată din umbra necunoscutului. In fine, isolata Corea, de silă a intrat în relațiĭ cu restul lumei și astfel — afară de ținuturile prea sterpe ale Tibetului și de misteriosul ținut al L'Hassei — tot continentul a intrat în sfera studiilor geografice. De altfel apropierea graniței rusești și engleze în Pamir e un semn că în curînd ciocnirea intereselor politice va aduce într'un viitor apropiat informațiĭ precise și asupra acestui ultim colț al necunoscutului geografic în Asia.[3])

---

[1]) *Prschewalski*, Reisen in Tibet, 1884 și *Sven Hedin* (1894—1902).

[2]) *Richthofen*, China.

[3]) *Zybicov*, un Buriat cu studiĭ universitare, și un student budhist din Japonia, au pătruns în *L'Hassa* (1902) și au vĕzut totul de aproape, dar resultatele călătoriei lor nu sunt încă publicate.

www.digibuc.ro

Dacă trecem în lumea nouă, găsim că cele mai simțite progrese în adunarea cunoștințelor geografice tot secolului trecut se cuvin. În anii când Bonaparte vindea Luisiana, ținutul de la apus de Mississipi era aproape necunoscut, ca unul ce se găsea în puterea rĕsboinicilor P.-Roșii. Abia pe atunci s'au găsit isvoarele lui Missouri și s'a făcut cea dintăi călătorie în curmezișul continentului, iar isvorul lui Mississipi n'a fost încă găsit de cât în 1832. Cu toată invazia europeană, duhul păcei domnia încă asupra acelor ținuturi. Marele fluviu „Părintele apelor" curgea liniștit surpându-și malurile pe încetul și încurcându și albia cu trunchii tîrîți de valuri, după cum obișnuise de mii și milioane de ani, — subiect de descrieri idilice ca cele din *Atala,* unde scriitorul ne face să vedem în mijlocul fluviului bourii înnotând cu frunze în coarne, o imagină a virginității pustiului.

Dar cu întinderea stăpînirei anglo-saxone spre apus s'a întins și orizontul cercetărilor geografice. Basinul Marelui *Lac Sărat* și pustiile dimprejur împresurate de munți, rĕmăseseră ca un fel de Tibet american, pînă ce bizara sectă a Mormonilor și-a stabilit locașul acolo pe la jumătatea veacului. În scurt au urmat apoi căile ferate transcontinentale — prima s'a început în 1862 — și astfel tot continentul a intrat în orizontul luminat al geografiei. — Spre Sud, în lunga punte a Americei centrale și în continentul de asemenea lungueț al Americei australe, secolul al XIX-lea n'a adus de cât îndreptări de detaliu. *Stieler* (1823) arăta pen-

www.digibuc.ro

tru America de Sud în liniile sale mari aceiași imagină ca și a hărților contimporane. În regiuni mai puțin întinse, rectificările aŭ fost numeroase şi întîmplarea a făcut ca la ele să participe şi exploratori (Popper), care au însemnat în Țara Focului rîuri şi munţi cu nume ale patriei noastre.

Nicăeri însă nu se arată mai bine interesul pentru întinderea orizontului geografic ca în expedițiile polare mai toate așa de dramatice. Aci însă nu mai e nevoe de nici un amĕnunt. Examinarea cât de fugitivă a oricărei hărți a regiunilor polare arată peste tot numai cifre recente și nume devenite populare începênd de la *Ross* și pînă la *Nansen* (1895), *Cagni* (1900), *Gherlache* (1900), *Peary* (1902) şi *Drygalski* (1903). Totuşi au rĕmas încă vre-o 20 mil. km. pătrați necălcați pînă acum de piciorul omului; dar acest ținut e în afară de limitele „pămîntului locuit", οἰκουμένη. Prin urmare pentru întâiași dată, de când este omenirea, putem zice cu drept cuvênt că orizontul cercetărei geografice s'a întins în adevăr peste toată planeta, coprinzênd toată umanitatea ca pe un singur întreg.

*

Paralel însă cu această repede lărgire a orizontului geografic a mers și o exploatare din ce în ce mai intensivă a tuturor bogățiilor planetei. O cifră ar putea fi de ajuns: comerțul internațional care în 1789 era de abia 5 miliarde, a ajuns azi aproape la 90 miliarde. Și fiindcă în prima linie exploatarea ținuturilor extraeuropene a avut

www.digibuc.ro

în vedere metalele nobile, iată şi câteva cifre mai sugestive, care să arate ce răpede a fost progresiunea avuţiilor miniere din secolul din urmă.[1])

Ani	Aur	Argint
1493—1520	5.800 kg.	47.000 kg.
1581—1600	7.380 „	410.000 „
1681—1700	10.765 „	341.900 „
1781—1800	17.790 „	879.060 „
1801—1810	17.778 „	894.150 „
1850—1860	401.130 „	1.791.105 „
1886	153.137 „	3.020.083 „
1890	180.803 „	4.048.070 „
1891	194.743 „	4.285.675 „
1892	214·073 „	4.726.243 „
1893	236.662 „	5.138.298 „
1894	271.777 „	5.182.976 „
1895	312.238 „	5.308.279 „

Tot evul mediu fusese stăpînit de visul „comorilor“, după cum e stăpînită şi azi imaginaţia vulgului. Chimiştiĭ căutau piatra filosofală, iar cartografiĭ realisau maĭ repede speranţele lor pe hîrtie adăogând ţărilor depărtate calificative de laudă: *auri argenti gemnarum abundant genera* sau *hic copiose invenitur aurum* ori dăruind oceanului insule cu totul şi cu totul de aur: *cryse* şi *argyre.*[2]) Cifrele înşirate arată că visul acesta naiv a devenit în seco-

---

[1]) *E. Biedermann,* Die Statistik der Edelmetalle, 1898, p. 15.

[2]) *Lelewel,* Géographie du moyen âge, cf. Atlas, şi *O. Peschel,* Abhandlungen, I, p. 36.

www.digibuc.ro

lul al XIX-lea aproape o realitate. Numai într'o jumătate de veac (1851—95), producția *argintului* a crescut cu 454 %, ceea ce a adus după sine o scădere a prețului aproape pe jumătate (42 %) și primejdia de a dispare ca metal monetar.[1])

Cât privește metalele mai puțin nobile, cantitățile extrase din coaja globului sunt așa de mari, încât, dacă s'ar aduna la un loc, ar face munți întregi de *fer* sau de aramă *curată*. Eată câteva cifre relativ la fontă și oțel, din care se vede, cum s'a adaos în fiecare deceniu bogăția în metale. (Cifrele exprimă mii de tone[2]).

		Anglia	Germania	St.-Unite	Franța	Belgia	Rusia
Fontă	1840	1.396		287	347		
	1875	6.365	2.029	2.023	1.448		
	1880	7.749	2.729	3.375	1.725	608	441
	1890	7.904	4.658	*9.202*	1.962	788	927
	1899	9.463	*8.029*	*13.839*	2.578	1.018	2.675
Oțel	1875	788	347	390	256		
	1885	1.968	1.202	1.711	554	125	192
	1895	3.312	*3.539*	*6.213*	876	454	660
	1899	4.933	*5.667*	*10.810*	1.499	731	1.322

Alături de metale a căror preț fusese cunoscut din anticitate, secolul trecut a scos la iveală bogății, pe care nimeni nu le bănuise, și care au schimbat în câteva zecimi de ani înfățișarea geografică a multor ținuturi europene. In Anglia, unde odini-

---

[1]) *R. Levy*, Rev. de deux mondes, 1903, p. 669.
[2]) *G. Villain*, La Métallurgie à la fin du XIX-e siècle, 1901, p. 236.

www.digibuc.ro

oară păşteau oile, iar isvorul de câştig era bunul preţ al lânei [1]), azi, mulţămită cărbunelui, se ridică oraşe monstruoase [2]) cu milioane de locuitori. Apele limpezi din vremea idilei au ajuns negre ca cerneala, — ape de Tartar, sub un cer de Tartar, veşnic acoperit de fum.

Pe la 1800, Anglia deabia dacă scotea vre-o 10 mil. tone de cărbuni. Azi produce ea singură vre-o 100 mil., iar cele-l'alte ţări împlinesc suma pînă la suma 500 mil., producţia totală a globului. Deja unele mine sînt pe sfîrşite şi e temere că peste puţine sute de ani (500 ?), bogăţiile acestea ascunse de milioane de ani în sînul pămîntului vor fi prefăcute în fum [3]).

Aceiaşi soartă o va avea în curînd şi combustibilul cel mai nou şi mai eftin dintre toate, *petroleul*. De când s'a săpat puţul cel dintâi în Pennsylvania (1859), şi s'a recunoscut valoarea industrială a acestui lichid inflamabil, întrebuinţarea lui s'a întins peste tot pămîntul. Dar cele patru mari reservorii, America, Transcaucasia, Galiţia şi România, ca orice isvor, care nu se poate adăoga, va seca [4]) cu vremea, aşa că tot secolului al XIX

---

[1]) *Gibbins*, History of commerce in Europe, 1891, p. 123.

[2]) *E. Vandervelde*, Les villes tentaculaires, Rev. d'économie politique, 1899, p. 329. *O. Peschel*, Abhandlungen, I, pag. 36.

[3]) *Rich. Mayr*, Handelsgeschichte 1901, pag. 186, 187.

[4]) *Ed. Théry*, Historie économique, 1902, p. 16.

www.digibuc.ro

îi revine meritul de a fi inaugurat şi împrăştierea acestei avuţiĭ. Eată câteva cifre (miĭ de tone [1]):

		Anglia	Germania	St.-Unite	Franţa	Alte ţări
Cărbuni	1890	184.520	89.290	140.883	25.592	50.816
	1900	228.773	150.418	235.102	33.409	119.939

Dar risipa nu s'a mărginit aci. Pe lîngă exploatarea lacomă a averilor din sînul pămîntului, a început şi exploatarea *atmosferei* [2]; şi apoi s'a adaos, tot în secolul trecut, şi o nepilduită devastare a bogăţiilor vegetale şi animale de pe faţa planetei. Nu numai arboriĭ cu lemn scump, ci chiar şi *pădurile* de rînd, în multe ţinuturi au fost nimicite [3]. Inainte de a se împlini un veac de exploatare, St.-Unite au simţit nevoia de a se gândi la împădurire, iar uniĭ specialişti exprimă temerea că în curînd provisia de lemn a pămîntului va fi neîndestulătoare [4].

1) In 1893 St.-Unite dau 46 mil. *barrels*, iar Rusia 36 mil., dar producţia americană arată sporirĭ, care îndreptăţesc teama unei grabnice sleiri a petrolului,—cunoscut pînă mai eri, alaltăeri, abia ca medicament.

2) Pentru a înlocui nitratele, care se consumă necontenit (numai acid azotic se împrăştie peste 100.000 tone anual în St.-Unite), s'a inceput exploatarea azotului din atmosferă. S'a făcut socoteală că în 1930 vor trebui 12.000.000 tone de nitrate pentru ca ogoarele să poată produce grîul necesar; iar acestea vor fi fabricate din azotul atmosferei care, fusese cu neputinţa de folosit pînă azi. Prima uzină s'a întemeiat lîngă Niagara. *Nature*, 1902, p. 237.

3) *La Nature*, 1903, p. 324, Le déboisement dans les Pyrennées.

4) Annales de géografie, 1902, p. 72.

www.digibuc.ro

Și ceea ce e problematic încă despre vegetale e sigur despre unele speţe animale. *Balena*, care odineoară venea pînă pe ţĕrmul Franţiei, azi speriată şi decimată abia se mai găseşte în negura mărilor polare [1]; iar *elefantul*, o adevĕrată podoabă a regnului animal, şi prin putere şi prin cuminţenia sa, e pe cale de a peri [2]. Nu mai puţin de 60.000 sunt uciși în fiecare an, pentru ca din fildeşul lor să se facă mici sfere și alte jucăriĭ pentru copiĭ mari şi mici ai speţei noastre. Cât despre *bourul* Americei de Nord (bison americanus), sămînța lui e ca și stinsă. Inainte cu câteva zecimi de ani, rătăciau în largul preriei cirezi de miĭ de capete; acum zece ani abia mai erau 635 sălbateci şi 456 in grădinile zoologice [3]. Așa că în curând nu va mai exista decât în musee şi în ilustraţiile operelor geografice.

La urma urmei, risipa aceasta a unui veac, în care omul pentru întâiaşi dată iea în stăpânire planeta și simţindu-şi puterea se foloseşte fără frîu de darurile naturei, s'ar putea să fie lecuită. Când minele de aur de pildă vor fi sleite

---

[1] *La nature*, 1903, p. 314. Vînătoarea balenelor e în vădită descreştere. In Europa e un singur port, Dundee, care mai trimite vase pentru această vînătoare ; în 1901 s'au trimis abia 5.

[2] *Revue générale des sciences*, 1897, p. 803, (*Caustier*, l'état actuel du trafic de l'ivoire).

[3] *Ratzel*, Vereinigten Staaten von Nord-America, 1893, II, p. 161.

www.digibuc.ro

şi metalul acesta fraged se va toci şi se va perde în noroiul planetei, fără putinţa de a mai fi cules la un loc, se va găsi poate vre un mijloc de a-l înlocui cu ceva asemuitor. Misteriosul radium e o nouă dovadă, cât de multe avem încă de aflat asupra celor ascunse în sînul coajei pămîntului.

Nu se poate însă afirma acelaş lucru şi despre avuţiile lumei organice aşa de compromise în multe ţinuturi. In adevĕr, speţele dispărute sau care stau să dispară, vor remănea de buna seamă dispărute pentru totdeauna şi armonia planetei noastre va avea pe veci o nuanţă mai puţin. Natura, ca şi un maestru, când îşi perde tiparul, poate să facă altceva; dar să facă aidoma pe cel perdut, asta nu s'a întâmplat;— cel puţin, după câte ştim din trecutul cel mai depărtat, până azi ea nu s'a întors o singură dată pe urmele sale.

Şi mai ales devine îngrijitoare această fatalitate, când ne gândim că în risipa nebunească a secolului din urmă au fost turburate şi armonii de o ordine mai înaltă decât acelea înfăţişate de lumea organică inferioară.

In adevĕr, n'au perit numai unele specii vegetale şi animale, ci au perit şi specii etnice,—ca să întrebuinţăm acest cuvînt într'un sens cam impropriu. Este ştiut că împreună cu bourul au perit din St.-Unite şi *P. Roşii*. Inchişi în reserve (ca şi bourii în grădini zoologice), vechii stăpâni ai preriilor abia mai sunt vre-o 250.000 [1]. Se ştie

---

[1]) *Justus Perthes*, Atlas, 1903, p. 74.

www.digibuc.ro

de asemenea, ce cumplită devastare etnografică au adus Arabiĭ pînă în inima Africei cu neomenosul lor comerț de robi, care au dat naștere la adevĕrate migrațiuni [1]. Cât despre *Australieni*, călătoriĭ ne mărturisesc că cei dîntăi coloniști (deportațiĭ închisorilor engleze), i-au privit ca pe niște „paviani ce merg în două picioare“ și le-au arătat „siguranța armelor [2] noastre de foc“, îndată ce nu le venea ceva la socoteală în purtarea acestor nevîrsnici copiĭ ai natureĭ. Pe vremea ultimului nostru rĕsboi a perit astfel cel din urmă Tasmanian; și, în scurtă vreme, și Australieni și *Maori* vor fi o simplă amintire istorică. In sfîrșit, aceiaș soartă îi va ajunge și pe mulți *Polinesieni*. In insulele unde Cook crezuse acuma un secol și mai bine că a găsit paradisul pămîntesc, păcatele civilizației noastre europene a adus pustiul sub forma hidoasă a maladiilor contagioase [3]. De altfel, cine urmărește mai deaproape și soarta feluritelor popoare inglobate în imensul imperiu moscovit, vede îndată. că procesul acesta de distrugere etnografică e departe de a fi ajuns ultima sa fasă. Multe neamuri sunt încă pe drumul unei grabnice peiri.

Și față de această risipă cu mult mai păgubitoare decât toate celel'alte, o întrebare plină de

---

[1] *Sievers*, Africa, p. 435, od. I.

[2] *Peschel*, Abhandlungen, I, p. 463.

[3] *Waitz*, Anthropologie der Naturvölker, I, 1859, I, 176, 177, și *Gerland*, Das Aussterben der Naturvölker, 1868, p. 98 ș. u.

www.digibuc.ro

grijă se impune, — şi această era ţinta din urmă a prelegerei de faţă:

Nu cumva în evoluţia ei de milioane de ani, planeta noastră, printr'un accident neprevĕzut, trece oarecum alături de menirea ei? Căci fără îndoială, şi pămîntul ca şi tot ce există are o menire cosmică; iar acea menire după legile universale ale existenţei tinde să fie împlinită. (Fireşte cu această întrebare păşim dincolo marginea ştiinţei exacte, dar sub ocrotirea lui Humboldt, pentru care natura nu era un „amestec mort[1])“ şi care înţelegea „melancolia [2]) sufletului, când priveşte mai departe“, nu vedem nici noi, de ce ne-am sfii să mărturisim sentimentul invincibil al armoniei noastre lăuntrice, care ne sileşte să admitem alte armonii şi mai înalte, fie măcar şi dincolo de zarea oricărei prevederi ştiinţifice).

Aşa dar, încă odată, tot ce există, înainte de a înceta să fie, tinde la împlinirea menirei sale speciale. Toate florile sunt destinate fisiologiceşte să producă un rod. Şi tot astfel, în minunata „grădină a universului“, planeta noastră, devenind pe încetul matură împreună cu omenirea sa, se apropie şi

---

[1]) Cosmos, I, 39.

[2]) Ibid, I, 81. „Eine solche Sehnsucht knüpft fester das Band, welches, nach alten, das Innerste der Gedankenwelt beherschenden Gesetzen, alles Sinnliche an das Unsinnliche kettet; sie belebt den Verkehr zwischen dem, „was das Gemüth von der Welt erfasst, und dem, was er aus seinen Tiefen zurückgiebt.“

www.digibuc.ro

trebue să se apropie de o armonie ultimă, care e firesc să fie realizată mai ales în creațiunea planetară cea mai superioară, adecă în însuşi *genul nostru omenesc.*

Dar tocmai aci revine acea penibilă îndoială: Nu cumva risipa nesocotită, care s'a întins pînă la nimicirea de mari unități etnografice, pregătite în miĭ şi miĭ de ani; nu cumva această risipă face ca planeta noastră să păşască pe nesimțite alături de menirea sa,—asemenea fructului care, se usucă ori cade înainte de a fi ajuns maturitatea aşteptată? Nu cumva selecțiunea naturală, în loc de a alege pe cei mai buni, cum socotea Darwin, alege pe cei mai răi, cum crede fisiologul Delage? [1])

Eată întrebarea, care ne întâmpină în mod inevitabil la capĕtul unei priviri geografice asupra civilizației contemporane, de când orizontul istoric s'a întins asupra întregei umanități.

Iar respunsul e acesta:

Cel ce se ține aproape de doctrina evoluționistă, după care progresul înseamnă diferențiare, acela e departe de a socoti ca progres uniformisarea aceasta violentă a omenirei. O umanitate ajunsă în starea unei turme omogene, fară diferențieri etnografice, pentru mulți n'ar merita

---

[1]) „La concurrence a un rôle, mais bien différent de celui que Darwin avait imaginé; elle ne trie pas les meilleurs, mais les plus mauvais. La sélection ne protége pas la tête, mais elle supprime la queue. *Delage* ap. Novicow, L'avenir de la race blanche, 1897, p. 57.

www.digibuc.ro

decât un interes de curiositate ca ori și ce experiență în *anima vili*. Și cu drept cuvînt; căci, după cum nici *genul* și nici *familia* nu există, ci există singură *speța*, ca una ce se razemă pe ființa unor individe concrete ; de asemenea nici omenirea nu există, ci există numai *neamuri deosebite* și singură existența acestora merită să fie și este un temeiu de reală emoție și activitate socială atât pentru cei ce trăesc mai mult viața linistită a gândului, cât și pentru aceia care printr'un prisos de putere se simt împinși spre viața mai evidentă a faptelor.

Prin urmare, ori-care ar fi soarta omenirei pe viitor, și oricare ar fi adevĕrul pe care ni-l va scoate la lumină veacurile ce vor să vină; pentru un moment, față de ideologia unui umanitarism abstract, respectul realităței ne impune mai întăi și mai pre sus de toate *cultura unităților etnografice existente*. Zeiĭ la care s'au închinat părințiĭ noștri sunt vrednici încă și de adorația noastră.

In fața risipei născute dintr'un realism feroce, pentru care nu există viitor și mai ales nu există trecutul, datori suntem să afirmăm fără șovăire, că presentul nu poate fi trăit cu plinătate decât în cultul trecutului. Și e imposibil de de admis că un present plin de o dreaptă pietate pentru trecut, să nu fie în acelaș timp plin și de o îmbucurătoare speranță pentru viitor.

www.digibuc.ro

PĂMÎNTUL

„CASA DE EDUCAŢIE A NEAMULUI OMENESC“

> Unsere allgemeine Erdkunde hat die Erde aber auch wesentlich, als Wohnplatz des Menschengeschlechts zu betrachten. **K. Ritter.**

In capitolul precedent am cercat să apreciem civilizaţia contemporană după impresiile, pe care le dobîndim din contactul cu literatura geografică.

Este vădit că progresele tehnice — un isvor de incalculabilă forţă — şi înlesnirea comunicaţiilor (venite amêndouĕ înainte ca omenirea să fi luat cunoştinţă de sine printr'o cultură echilibrată) au deslănţuit asupra pămîntului un adevĕrat cataclism. Din izolarea idilică, în care au trăit şi au murit strămoşiĭ noştri cei mai aprepiaţi, noi, moderniĭ, am trecut repede spre un fel de chaos social şi cultural, care a smintit pînă în temelie viaţa popoarelor tinere: pe unele le-a dus la peire, iar la altele amenință să le înăduşe în germen preţioasa originalitate a culturei lor.

www.digibuc.ro

Waitz, după o cercetare amănunțită și nepărtinitoare, spunea contimporanilor săi, pe când amestecul și ruina etnografică nu erau încă prea înaintate, că nu e nici un popor nevrednic de cultură [1]). Totuși, printr'o absurdă socoteală, secolul al XIX-lea a continuat a supune la acelaș examen de maturitate pe nevrîsnicul Australian ca și pe Englez, pe Botocud ca și pe Portughez, pe Samoezi ca și pe Ruși... cu deosebirea numai, că în acest examen, cei care nu isbutesc la proba de întrecere, nu mai pot repeta lecția, ci sunt uciși,— dacă nu repede, cu ferul, cel puțin pe încetul, prin foame, ceea ce în fața evoluției planetare e unul și același lucru.

Astfel se înfățișa pămîntul ca operă a voinței omenești.

*

Dacă din acest punct de vedere, impresia e departe de a fi favorabilă, obiectivitatea ne obligă să mărturisim că în alte privințe omul modern s'a arătat mult mai vrednic de pămîntul pe care trăește.

În adevăr, niciodată ca în vremurile noastre, frumusețile planetei n'au fost mai adînc înțelese și mai deplin admirate. Iar pentru a dovedi aceasta, va fi de ajuns o repede ochire asupra literaturei cu caracter geografic din timpurile cele mai vechi și pînă astăzi.

---

[1]) *Waitz*, Anthropologie, 1859, I, p. 481.

www.digibuc.ro

Să începem cu *Herodot*, istoric și geografic în acelaș timp.— Ceea ce ne mai atrage mai întăi de toate luarea aminte la citirea acestui scriitor și în genere a tuturor prosatorilor clasici, este indiferența stilului lor de câte ori au prilejul să descrie priveliștile naturei.

Istoricul din Halicarnas e cel dintîi care se încumete la povestirea unei mari drame istorice, petrecute pe o scenă de o întindere oarecum continentală față de orizontul geografic de atunci. Își pusese în gând să istorisească ciocnirea dintre Asia și Europa, ceea ce pe vremea sa era tot una cu imperiul persan și Grecia; și pentru a se pregăti în acest scop, el ocolește o bună parte a țărilor Mediteranei, de la Cartagena pînă la Babylon, și din stepa Scyților pînă în fundul Egyptului, în ținutul Etiopienilor cu pielea neagră.—Câți din istoricii lumei se pot lăuda să fi călcat atâta pămînt, și nu repede, în fugă, ci la pas, în felul cum se călătorea cu 500 de ani înainte de Christos. Câte n'a vězut și nu va fi admirat inteligentul Grec care se arată așa de atent la înfățișarea fenomenelor necunoscute patriei sale!

Și totuși, nicăeri, nici măcar o pagină din ceia ce numim noi astăzi geografie pitorească.

Egyptul în deosebi cu ciudatul seu fluviu și cu monumentele sale străvechii, pironise atenția [1]. L'a străbătut până la Elefantina; l'a mĕsurat din ochi și a controlat întinderea țărei după cadastru;

---

[1]) *Herodot*, Euterpe, IV—XXIV.

www.digibuc.ro

îi arată hotarele până spre pustie; descrie clima și felul pămîntului; și tot privind lunga vale dintre cei doi munți, se ridică cu închipuirea până la timpurile geologice, când valea Nilului fusese un golf al Mediteranei...; dar nici anticitatea monumentelor, nici măreția fenomenelor naturei nu-i colorează stilul un moment măcar. „Herodot din Halicarnas, cum zice el la început, vrea ca să nu se șteargă cu vremea urma celor făptuite de oameni...“ Atât.

Să trecem însă vre-o cinci secole [1]) și să ne oprim la un geograf de meserie, la *Strabo*, contemporanul lui August. Poate că trecerea atâtor veacuri să fi lărgit experiența sufletească a omenirei și să fi adus mai multă înviorare în stil, când va fi vorba să se descrie frumusețele pămîntului acum ceva mai bine cunoscut.

În adevăr, „pacea romană“ dăruită de imperiu, precum și cuprinderea lumei vechi aproape într'un singur hotar, adusese o mare înlesnire a călătoriilor. Mediterana ajunsese abia ca un lac al împărăției *(mare nostrum)*, iar Romanii cu sănătatea

[1]) *Polybiu*, modelul lui Strabo, nu merită din punctul nostru de vedere nici o mențiune deosebită. Cu toate călătoriile sale mai întinse și de cât ale lui Herodot și Strabo; cu toate că opera sa „luminează ca un soare“, epoca pe care o descrie (*Mommsen*, V. 310), totuși stilul e sec și lînced. In istorie el nu vede de cât o problemă de mecanică“ (Ibid. p. 309). Totuși e interesantă de analisat descrierea trecerei Alpilor de Hanibal (III, 11) care a fost copiată aproape tot cu aceiași lipsă de relief și de T. Livius (XVI, 32, 33).

www.digibuc.ro

delicată se duceau să petreacă earna în Egypt, cum se duc mulţi azi la Nizza; apoi vara, când începeau căldurile, cei avuţi îşi dau întîlnire pe malul mărei la *Bajae*, un fel de Ostendă modernă, unde vilele se ţineau lanţ şi petrecerile de asemenea. Nu mai vorbim de călătoriile oarecum obligatorii la Athena, la Memfis, la Troia... a căror monumente erau pline de iscăliturile turiştilor, după cum este şi până azi obiceiul [1]).

A călătorit deci şi Strabo, ba încă mai mult cât toţi contimporanii sĕi. „Descrierea (pămîntului) o voiu împrumuta din amintirile mele de călătorie pe uscat şi pe apă, iar în parte informaţiilor scrise, care mi s'au părut vrednice de credinţă. In spre apus, călătoriile mele s'au întins din Armenia până la ţĕrmurile mărei Tyrrheniene din faţa Sardiniei; iar spre miază zi de la ţĕrmul Pontuluĭ Euxin până în hotarele Etiopiei. Şi de sigur printre autoriĭ, care s'au ocupat de geografie, nu se va găsi unul *singur*, care să fi străbătut mai multe ţări de cât mine între limitele arătate mai sus“ [2]).

Cu toate acestea, şi de astă dată, nici o licărire de stil în genul pitoresc aşa de familiar literaturei contemporane. Nici chiar când vorbeşte de patria sa *Amasia*.

Urmaş al unei familie nobile, împrietinită cu

---

[1]) *M. Pelisson*, Les Romains, leur vie privée, 1882, p. 189.

[2]) *Strabon*, II, 5, 11.

www.digibuc.ro

Mitridate, te-ai fi așeptat ca aristocratul Strabo să descrie în culori viĭ ținutul iluștrilor sĕi strămoși.

Nimic din toate acestea. Aflăm doar că pe munțiĭ din apropiere, pomiĭ sălbateci sunt așa de numeroși, încât locuitoriĭ umblând după lemne, găsesc din belșug struguri, pere, nuci... chiar și earna, după ce se scutură frunza [1]). Emoția însă, pe care ar fi trebuit să o nască în sufletul călătorului marile mișcărĭ ale apelor, ale aerului și maĭ ales feeria culorilor din strălucitul Orient, aceasta nu se simte nicăeri.—Și acelaș e casul cu toți prosatoriĭ din anticitate.

Fără îndoială, din timp în timp surprindem câte un moment de lirism. Când *Cicero* scrie luĭ Atticus în păduricea de pe malurile lui Fibrenus, el se înduioșează dând la iveală o sentimentalitate aproape modernă) [2]; iar descrierea vilei lui *Plinius* și a împrejurimilor sale așa de lăudate [3]) ne arată, că lumea veche n'a fost de tot nesimțitoare față de frumusețele naturei. Dar adevĕrul e că nici n'a căutat să le „exploateze" literaricește.

---

[1]) *Strabon*, XII, 3, 15.

[2]) *Ad Atticum*, lib. XII. Cetera noli putare amabiliora fieri posse villa, litore, prospectu maris, tum his rebus omnibus. *Sed neque haec digna longioribus literis* (9). — Quumque mane me in silvam abstrusi densam et asperam, non exeo inde ante vesperum. Secundum te nihil est mihi amicius solitudine (15),

[3]) *Plinius*, Epp. V. Neque enim terras tibi, sed formam aliquam, ad eximiam pulchritudinem pictam, vídeberis cernere (6).

www.digibuc.ro

Și dovada cea mai bună despre aceasta e lipsa din descrierile geografice tocmai a elementului, care azi ne isbește așa de mult prin măreţea sa — *muntele.*

In adevĕr, e caracteristic pentru indiferenţa faţă de munţi faptul că Strabo, cel ce văzuse atâtea, vorbește despre *Alpi* pe temeiul lui Polybius [1]), când singur mărturisește, ce lesne ar fi fost cercetarea muntelui, după ce August stîrpise hoţiĭ și luase mĕsuri pentru facerea șoselelor. De *Aetna* (Vesuvul nu începuse încă erupţiunile), călătorul pomenește par'că mai mult spre a arăta lipsa de temeinicie a tradiţiei, care pretindea că Empedocle s'a aruncat în crater, iar sandalele i-au fost svîrlite înăpoi de vulcan [2]). Iar despre munţiĭ Asiei mici [3]), patria sa, dă notiţe cu totul sumare, deși aceia trebuiau să-i fie mai de aproape cunoscuţi. Auzise, ce e drept, „că muntele *Argeu* e acoperit de zăpezi eterne și din vîrful seu — după cum spun *rariĭ* călători, care s'au suit până sus — când e senin ochiul vede în acelaș timp amêndouă mările, și pe a Pontului și marea lui Issus [4]) (golful Alexandreta).“ Dar, cu toată lipsa unei hărţi exacte, panorama aceasta așa de largă, acest rar instantaneu geografic asupra peninsulei asiatice nu ispitește nici de cum pe marele geograf al anticităţei.

---

[1]) *Strabon,* IV, 4, 10, 12.
[2]) *Strabon,* VI, 2, 8.
[3]) *Strabon,* XIV, 2, 1, 2.
[4]) *Strabon,* XII, 2, 2.

www.digibuc.ro

De altfel, şi alţii au dat dovada de aceiaşi indiferenţă. *Caesar* trece Alpiĭ de mai multe ori în curmeziş. Aveau aceleaşi zăpezi pe vîrfuri, aceiaşi gheţari, aceleaşi piscuri de o înălţime ameţitoare, aceleaşi drumuri prăpăstioase şi dătătoare de fiori. Într'un cuvînt: erau tot Alpiĭ de astăzi pe vîrfurile cărora îşi găsesc moartea atâţi turişti — anul acesta aproape 200 — admiratori [1]) adunaţi din toate părţile Europei şi chiar din lumea nouă şi depărtata Australie. Caesar îi trece însă scriind o lucrare de gramatică *(De analogia)*, tot ce poate fi mai departe de o descriere pitorească. Ba *Titu Liviu*, şi mai rău, vorbeşte de urîţenia Alpilor [2]), iar *Virgiliu* [3]) numĕrênd frumuseţele Italiei pomeneşte despre toate: de abundenţa grîului, a vinului, a untului-de-lemn, a vitelor de tot soiul; pomeneşte de primăvara veşnică şi de earna prielnică, de oraşe, monumente, de lacuri, de cele două mări vecine, dar despre munţii nimic.

Să mai reamintim disputa, de acuma câte-va zeci de ani, dacă omenirea epocei clasice a avut pentru perceperea culorilor şi a nuanţelor de peisaj acelaş ochiu, pe care îl avem noi azi?

Ceea ce ne interesează pentru un moment e

---

[1]) Vezi şi *Louis Farges*, Le tourisme en Suisse et en France, Rev. de deux mondes, 1903, p. 807—811. In 10 luni (Ianuar—Noembre), în 1899, au venit în Elveţia cam $2^1/_2$ milioane călători.

[2]) *T. Livius*, XXI, 32. 33.

[3]) *Virgilius*, Georg., 135—165.

www.digibuc.ro

constatarea acelei indiferenţe. Iar dacă e vorba să înnumĕrăm causele probabile ale lipsei pitorescului din operile autorilor clasici, una, care cred că ar merita o deosebită atenţiune, e următoarea: Omul anticităţei clasice, greco-romane, se divinizase pe el însuşi. Cu ajutorul pioaselor minciuni ale mitologiei, el se ridicase pe sine până la înrudirea cu zeiĭ. Şi câtă realitate trebue să fi avut o astfel de senină inchipuire pentru dînşiĭ, n'o putem înţelege de cât asistând în gînd la magnificele lor funeraliĭ, care adeseori se sfîrşeau cu apoteoza sau divinizarea celui rĕposat [1]).

Naivitatea grandioasă a acestor ceremoniĭ arată, că omul lumei vechi avea despre sine o ideo,

---

[1]) *Mommsen*, Hist. romaine, 1891, III, p. 146. Vezi şi *L. Friedländer*, Sittengeschichte Roms, 1890, III, p. 125.

„Toţi câţi pot, să vină spre a însoţi pe Lucius Aemilius; îl duce de-acasă". Cortegiul se deschidea cu femeile ce jăleau şi musicanţi, între care unul purta o haină la fel cu mortul şi o mască reproducênd trăsăturile feţei sale... Apoi venea procesiunea strămoşilor. Cel ce câştigase un triumf era îmbrăcat cu toga sa brodată cu aur; cel ce fusese censor, cu o haină de purpură; consulul purta o toga tivită cu purpură, avea lictoriĭ şi toate semnele sale de onoare... Fiecare venea în carul sĕu, iar pe o năsîlnie acoperită cu purpură şi haine pline de fir, sta mortul, avênd insignele rangului celui mai înalt, la care se ridicase. In urmă veneau fiiĭ, rudele, clienţii... Ajunşi în *forum*, mortul era pus în picioare; cei ce închipuiau pe strămoşiĭ săi, se coborau din care şi se aşezau pe scaune curule, iar fiiĭ vesteau mulţimei cu vorbe cumpătate şi numele şi faptele fiecăruia, pînă ce venea rîndul numelui şi faptelor celui răposat.

www.digibuc.ro

pe care noi, cei de azi, abia o mai putem pricepe; îţi vine să zici că el era nu în natură, ci mai degrabă deasupra naturei, care abia îi servia ca un decor vremelnic.

De aci probabil şi predilecţia celor vechi pentru privelişti mediocre: pentru şesul acoperit cu sămănături, pentru colina acoperită cu vii, pentru grădina bogată în pomi, într'un cuvînt, pentru natura *umanisată*. Muntele, din contra, li se pare barbar, sĕlbatec şi deci fără frumuseţe, — potrivit de altfel principiului lor: nimic măreţ, dacă nu e liniştit (nihil magnum, quod non et placidum sit).

*

Dar toate au un sfîrşit; când lumea clasică, o lume de patricieni, e aproape de ruină, şi furnicarul plebei din tot imperiul începe să se agite şi să cugete, atunci o nouă concepţie de viaţă ese la iveală; o concepţia umilită a egalităţei înaintea păcatului şi a temerei de o resplată crudă în existenţa după moarte.

Ori cât de curios s'ar pare în primul moment, dar tocmai în această periodă de pesimism avea omul să simtă şi să preţuiască mai bine frumuseţele pămîntului pe care trăeşte.

In adevăr, piatra de temelie a doctrinei creştine este putinţa ridicărei omului din păcat prin învierea Mîntuitorului şi prin pocăinţa în viaţa pămîntească. Tot creştinismul n'ar avea nici o noimă, dacă omul prin păcatul strămoşesc n'ar fi ajuns o fiinţă decăzută. — Toate au rĕmas cum

www.digibuc.ro

a fost: și pasĕrele cerului, și peștii mărilor, și fiarele pădurei... minunate toate ca în ziua cea dintăi a creațiunei. Singur cel făcut după chipul și asemănarea creatorului căzuse din vrednicia lui; singur el a fost pepepsit împreună cu o miserabilă tîrîtoare, șarpele, mijlocitorul păcatului.

Și dacă așa este, tu, cel ce te ridicaseși alături de zei în păgânism, umilește-te în țĕrînă; pedepsește-ți corpul cel păcătos pentru a merita în creștinism grația renașterei și paradisul.

Ce deosebire între senina mitologia a Grecilor și melancolia, pe care o aduce însuflete concepția asiatică, venită din țara stearpă și urîtă a Syriei și Palestinei! Și deosebirea nu va întârzia de a se arăta, după cum era firesc, și în literatură.

Să ne oprim de pildă la Sf. Vasile cel Mare, unul din scriitori de seamă al secolului al IV-le. Îl alegem în adins, fiindcă avem ocasia să ne întoarcem din nou în Asia mică, și anume în ținutul unde s'a născut Strabo.

Abia trecut de 26 de ani, tînărul creștin părăsește studiile cu ispitele vieței din Atena, pusnicește în Syria și Thebaida și apoi își așează coliba pe malurile lui Iris. Ascultați-l însă cum scrie către Sf. Grigorie, prietenul seu [1]).

„In sfîrșit, cred că am ajuns la capătul rătăcirilor mele. Speranța de a mĕ întîlni cu tine, ar trebui să zic, dulcele mele visuri — căci după drep-

---

[1]) *S. P. N. Basilii*, Opera omnia, Parisis, MDCCXXX Tom. tertius, p. 93.

www.digibuc.ro

tate speranța a fost numită visul omului treaz — a rĕmas neîmplinită. D-zeu însă m'a învrednicit să găsesc un loc, cum adeseori mi-a plutit pe dinaintea ochilor închipuirei".

Urmează apoi descrierea pusniciei: un munte înalt, invălit cu o pădure deasă, udat dinspre miază noapte cu isvoare răcoroase şi limpezi; la poalele muntelui se întinde un plaiu totdeauna roditor, iar din piscul, unde e coliba, sfîntul admiră cascada ce se zăreşte în depărtare, aburul ce se ridică leneş, florile, cântecul pasĕrilor.,. şi i se pare lui singur, că ostrovul unde trăia Calypso trebuia să fi fost, cu toată lauda scriitorilor, mai puțin încântător.

Nu e nevoe de o analisă amĕnunțită spre a vedea ori şi cine, ce mare a fost schimbarea petrecută în suflete după trei secole de pesimism. Lira fusese altfel înstrunată şi trebuia să scoată alte sunete; natura devine subiect de efusiuni lirice ca una ce amintea „păcătosului" splendoarea paradisului perdut. Acuma intră în literatură şi *muntele*, ba chiar şi *pustiul*, la care cei vechi aproape nici nu se gîndiseră. Se împlinise cuvîntul profetului Isaia: „se va bucura deşertul, pustia va sălta de veselie şi va înflori ca crinul." Şi în adevăr, sf. Chryosostom va afirma câți-va ani mai târziu, că „nici un raiu pămîntesc nu e aşa de frumos ca pustiile egyptene".[1])

---

[1]) *J. Chrysostome,* Oeuvres complètes, 1863, Tom. VII, p. 65.

www.digibuc.ro

Tot din acest timp avem și o descriere ceva mai dramatică a trecerei Alpilor datorită lui Amian Marcelin[1]), un semn că natura începuse a da motive literare mai bogate scriitorilor din ultimele secole ale anticităței.

Evul mediu e în privința aceasta, ca și în multe altele, mediocru. Pelerinii trec munții spre Roma ori spre locurile sfinte cufundați în gîndurile lor pioase. O călătorie în Alpi era ceva extraordinar.[2]) În schimb însă mari armate îi străbat (Carol cel Mare își duce armata peste înălțimile munților de cinci ori, iar Carol cel Gros de 7 ori); legenda înflorește și populează munții cu tot felul de fantasme: stafii, demoni, balauri, cobolzi, vrăjitoare etc...; ba sub inspirația bisericei, imaginația vulgului dăruește Alpii și cu un *paradis.*[3])

Nu e de mirare deci, dacă muntele va deveni subiect de descrieri literare și motiv de emoțiuni estetice. In orice cas, nu e o împrejurare banală că primul alpinist e sensibilul poet *Petrarca.* Admirator al naturei (după cum o dovedește, pe lîngă operele sale, și robinsonada de la Vaucluse, unde a stat un an servit numai de un pescar), Petrarca se hotărăște să cunoască splendoarea depărtată a

---

[1]) *Ammiani Marcellini,* Rerum gestarum, lib. XV, 10.

[2]) *Franz Ramsauer,* die Alpen im Mittelalter, Zeit. d. deutsch. u. œster. Alpenvereins, 1902, XXIII, p. 88, 73.

[3]) *M. S. Lopez,* Alpensagen, 1893, p. 300.

www.digibuc.ro

vîrfurilor, pe care le zăria de la Avignon. Împreună cu fratele sĕu se urcă pe vîrful lui Ventoux (de aceiași inălțime cu Ceahlăul). Și când, după multe greutăți — ciobanii căutau să-l spăimînte spre a-l întoarce îndărăt — când, în sfîrșit, ajunge în vîrf și vede foarte aproape creștetele albe de zăpadă, iar la picioare zărește Ronul și în depărtare oglinda mărei, entusiasmul poetului devine o adevĕrată exaltare sentimentală, pe care și-o înmulțește singur recitând cu solemnitate bucăți din *Confesiuntle* Sf. Augustin. „Dacă mi-am dat atâta osteneală să-mi suiŭ trupul puțin mai aproape de cer, cum să nu caut a-mi ridica și sufletul într'acolo?"[1])

Caracteristică e în deosebi această „ridicare a sufletului", căci ea, ca un motiv musical, va însoți literatura descriptivă pînă în vremurile noastre. Cu cât se va lărgi orizontul geografic peste alți munți, alte mări și alte continente, cu atât coarda sentimentului pentru natură va resuna mai tare. La început se vor auzi mai multe note religioase, apoi treptat va eși la iveală note pur romantice, și în cele din urmă nota așa zisă naturalistă.

Și era firesc să se întîmple astfel. Cele dintăi descoperiri geografice sunt însoțite de mari manifestări de pietate. *Vasco de Gama* petrece o noapte întreagă pe malul mărei rugându-se lui Dumnedeŭ înainte de a porni să înconjure Africa. *Columb* și

---

[1]) *Fr. Ramsauer*, loc. cit.

www.digibuc.ro

cei ce s'au întors cu dînsul de peste Ocean s'au apropiat de țĕrm însoțit de rugăciunile mulțimei către Dumnedeŭ; iar tovarășii lui *Magellan* au intrat în Sevilla desculți și cu lumînările în mâni, după cum făgăduiseră pe corabie. — Mările și continentele cu toate minunatele lor noutăți devin un fel de revelație; imaginația celor ce povestesc despre țările și mările depărtate se înflăcărase, și astfel, în deosebire de măsura severă a clasicilor, se ivește tot mai mult, chiar și la scriitorii de valoare, stilul care *impresionează*, bogăția de *culoare* și în cele din urmă moda *exotismului* — o influență direct geografică.

Caracteristic în această privință e sfîrșitul secolului XVIII-lea cu *Bernardin de St. Pierre*, *Rousseau* și începuturile lui *Chateaubriand*. Tot interesul idilei „Paul et Virginie", stă în pietatea a două femei și a copiilor lor a căror mică dramă nu capătă relief decât prin culoarea exotică a naturei dintr'o insulă prea depărtată de Europa. Motivul literar fundamental în Confesiunea Vicarului din Savoya e de asemenea priveliștea splendidă a Alpilor, care duce pe preotul lui Rousseau la cunoștința divinității descoperită astfel, de sentiment, nu de rațiunea rece; iar *Atala*, inspiratul episod al unei opere religioase, e mai la fiecare pagină un model de romantism pe teme geografice, pe care istoria literaturei nu-l va uita niciodată.

În sfîrșit, ca un fel de culme literară, vin pe la începutul veacului al XIX-lea măestrele *Pri-*

www.digibuc.ro

velişti ale naturei[1]) ale lui *Alexander von Humboldt*, care au rĕmas pînă azi modelul descrierei geografice privite din perspectiva înaltă a ştiinţei şi a artei totdeodată.

Veacul al XIX-lea, de când cu înfiinţarea societăţilor de geografie şi înmulţirea numĕrului exploratorilor, a ajuns apoi la o adevărată pletoră de descrieri, în care pitorescul a devenit un element oarecum inevitabil şi de cele mai multe ori cu desăvîrşire inferior. —

Ar fi însă nedrept să încheiem această schiţă, de altfel şi aşa prea sumară, fără să pomenim pe unul dintre contimporaniĭ noştri, care, prin bogăţia scrierilor cu imagini de un caracter special geografic, poate fi considerat istoriceşte ca ultimul termen în seria unei lungi evoluţiuni literare. *Pierre Loti* este fără îndoială cel mai geograf între geografi, dacă e vorba numai de genul pitoresc, şi anume de pitorescul serios, care prin imagini adequate isbuteşte să dea imagina locurilor necunoscute şi emoţia, pe care o nasc în suflet marile scene ale naturei. *Furtuna mărilor tropicale, aurora boreală*, fantasmagoria tăcută a luminelor polare, pe care scriitorul ştie să o arate, dând în vorbe ilusia unei mişcări cinematografice; monotonia *pustiilor*, unde ploaia e necunoscută şi petrele au fost totuşi netezite prin lungi secole liniştite; tăcerea fantastică a *mărilor îngheţate*, peste care soarele se ridică întocmai „ca o biată planetă galbenă

[1]) Ansichten der Natur.

www.digibuc.ro

aproape de moarte, care s'ar fi oprit nehotărîtă" în mijlocul haosului; în fine, nenumĕratele sale tablouri din Africa, din Orient, din Iran, Tahiti şi aproape din toate mările globului, asigură lui Lotĭ printre toţi scriitoriĭ contimporani locul de onoare ca exotist şi poet al frumuseţilor pămîntului.[1]) Într'o pagină la dînsul e mai multă culoare de cât în întregul Herodot.

E dovedit aşa dar — ori care ar mai fi observările de făcut în privinţa evoluţiei genului pitoresc — că simţul pentru partea estetică a naturei s'a afinat şi s'a împuternicit progresiv cu trecerea secolelor. Mai ales ar fi uşor de dovedit aceasta, dacă am chema ca martoră şi pictura. De la pictoriĭ evului mediu şi ai renaşterei, la care „peisajul" era un slab accesoriu aruncat în fundul tabloului, în dosul figurei omeneşti, şi pînă la moderni (la *Kalame* bunăoară, cu minunatele sale păduri de brazi şi ştejari, în care copaciĭ pare că au o viaţă de sine stătătoare) sau la alţi contimporani, *specialisaţĭ* uniĭ numai în zugrăvirea regiunilor polare[2]), e un drum imens, care nu poate lăsa nimănui îndoiala, în ce grad înalt, umanitatea modernă s'a obişnuit cu frumuseţile naturei fisice.[3])

Arhitectura ar fi altă dovadă. Şi nu numaĭ

---

[1]) Revue bleue, 1900, p. 714.

[2]) *Philippow*, Polarreissen des russischen Malers Borissow, P. Mitteilungen, 1903, p. 217.

[3]) Deutsche Rundschau, 1902 (3—4) p. 22. Die Wolken in der Landschaft de Fr. Ratzel.

www.digibuc.ro

felul de a clădi, ci mai ales felul cum se alegea și se alege azi împrejurimea locuințelor.

În adevăr, numai departe de cât acum o sută de ani, palate scumpe erau așezate în șesurile cele mai searbede, cu credința că s'a ales împrejurimea cea mai frumoasă din câte se putea. Un singur exemplu: Palatinul Karl Theodor, cunoscut geografilor ca fondator al Academiei pentru adunarea datelor meteorologice (1780), fuge de minunatele înălțimi de lîngă Heidelberg, și croește un parc în monotonul șes de la Schwetzing.[1]) Iar azi, după trecere de abia un secol, chiar căsuțe modeste caută vederile largi, se urcă pe vîrful înălțimilor sau înaintează în mijlocul apelor mărei, nu din nevoia apărărei de dușmani, ca în evul mediu, ci din admirația pentru frumusețile naturei. Evident, planeta începe să aibă din ce în ce mai mult și o însemnătate estetică pentru om.

Deșteptată ca dintr'un vis urît și speriată de atâtea devastări ale vremurilor din urmă, o parte a omenirei în adevăr culte — e destul să pomenesc numele lui *Ruskin* — se gîndește să scape ce se mai poate din frumusețile încă neatinse ale pămîntului.[2]) S'au făcut societăți nu numai pentru protecțiunea animalelor, dar și pentru protecțiunea plantelor și a priveliștilor frumoase.

---

[1]) *W. Riehl,* Culturstudien aus drei Iahahunderten, Stutt. 1862, p. 57 și u

[2]) *Revue de deux mondes,* 1895 (6) p. 553. La religion de la beauté, étude sur John Ruskin.

www.digibuc.ro

Cedrii Californiei, câţi au mai rĕmas, vor fi respectaţi pînă la moarte; unele plante rare de pe vîrful munţilor vor fi de asemenea apărate.[1]) Parcul de la Yellowstone cu minunatul sĕu joc de geizeri va rĕmânea neatins ca o podoabă a republicei St.-Unite. Bourii sunt adăpostiţi în grădini sau „reserve", şi se aud glasuri în favoarea elefantului.

Fără îndoială, pentru unele din bogăţiile şi frumuseţile planetei, admiraţia şi îngrijirea aceasta e poate prea tîrzie. Oricum, această „mea culpa", ca urmare a desvoltărei simţului pentru natură, e o notă optimistă faţă de turburarea chaotică pomenită la început. Ea dovedeşte că pămîntul ca operă a sensibilităţei omeneşti începe a fi mai îmbucurător de cât pămîntul ca operă a voinţei omeneşti; şi ne face să bănuim, că inima va putea ajunge să înfrîneze excesul voinţei. Omenirea va înţelege poate, că dintre toate perderile, cele mai mari sunt cele ireparabile, şi că mai ales e ireparabilă sluţirea planetei prin stingerea speţelor alese şi în deosebi prin moartea popoarelor şi peirea idiomelor, care sunt atâtea şi atâtea posibilităţi către o cultură superioară, şi deci către o armonie mai înaltă în manifestările planetare. Iar din acest punct de vedere, studiul geografic al pămîntului, „casa de educaţie a genului omenesc", după cum îi zicea K. Ritter, devine o disciplină sufletească

---

[1]) *P. Mitheilungen,* 1900, p. 70. Verein zum Schutz und zur Pflege der Alpenpflanzen.

www.digibuc.ro

de o valoare deosebită. „Priveliştile întinse ne obişnuesc, să socotim fiecare organism ca o parte a totului şi să recunoaştem în plantă şi animal nu atâta individul mărginit sau speţa, ci o *formă a naturei* înlănţuită cu tot şirul creaţiunilor; atari privelişti lărgesc fiinţa noastră sufletească, şi cu toată depărtarea în care trăim faţă de atâtea ţări, ele ne pun în atingere cu întreaga viaţă a pămîntului.[1])

---

[1]) Cosmos, I, 23.

www.digibuc.ro

CUPRINSUL

Pag.

I. Obiectul și definițiunea geografiei. 1

Geografia ca știință descriptivă. Mnemotehnia. Trecerea spre evoluționism. Ipotesa lui Kant și Laplace. Cele patru învelișuri. Corelațiunea lor. Mersul regresiv al planetei. Definițiunea. Limita față de științele vecine. Divisiunile științei. Un punct de vedere mai special-omenesc.

II. Geografia ca disciplină universitară 31

Cultura *intelectuală*: familiarisarea cu doctrina evoluționistă. Fenomenele geografice în special protivnice triumfului acestei doctrine. Lamark. Lyell. Educația *sentimentului*. Concepția clasică. Creștinismul. Timpurile moderne: Humboldt. Disciplina *voinței*. Influența restrînsă a mediului. Omul superior naturei fisice.

III. Pămîntul ca operă a voinței omenești 51

Deosebirea între civilisația contimporană și a veacurilor trecute. Intinderea orizontului geografic în Africa, Australia, Asia, America și ținuturile polare. Exploatarea intensivă a planetei. Metale nobile. Cărbuni. Petroleu. Păduri. Animale. Exploatarea atmosferei. Ruinarea popoarelor nevrîsnice. Cultura unităților etnografice.

IV. Pămîntul «casa de educație a neamului omenesc» . 75

Lipsa elementului pitoresc la cei vechi. Herodot. Strabo. Liviu. Caesar. Virgiliu. Cicero. Creștinismul. Pusnicii. St. Vasile cel Mare. Sf. Chrysostom. Amian Marcelin. Evul mediu. Petrarca. Alpii intră în literatură. Ascensiunile. Călătoriile depărtate. Descrieri pitorești. Bernardin de St. Pierre. Rousseau. Chateaubriand. Humboldt. Societățile geografice. Turismul. Prisosul elementului pitoresc. Loti. Pictura. Arhitectura.

www.digibuc.ro

www.digibuc.ro